

KERESZTYÉN IGAZSÁG

AZ ORDASS LAJOS BARÁTI KÖR FOLYÓIRATA

Új folyam 72. szám

2006. TÉL

Tartalom

MEDITÁCIÓ

- Ordass Lajos*: Királyod jön! (Fil 3, 12) 1
Ittész János: Vasárnapi gondolatok..... 3

TANULMÁNY

- Isó Zoltán*: Krisztusvárás - Bibliatanulmány Lk 2, 10a alapján 8
Kiss Réka: Néhány adalék a protestáns egyházpolitika alakulásához
a „hosszú ötvenes” években, különös tekintettel 1956-ra
(Befejező rész) 13
Isó Dorottya: Keresztyén nevelés az evangélikus családokban 22

EMLÉKEZÜNK

- Boleratzky Lóránd*: Egyházasdengeleg példát mutatott 26
Boleratzky Lóránd: In memoriam Novák István 28

KÖRKÉP

- Muntag András*: Egyházunk szervezete az új törvénykönyv tükrében 30
Ordass Lajos: Testvérek között I. 34

SZEMLE

- Ittész Gábor*: Egy huszadik századi Luther-portré 39
Mirák Katalin: Dokumentum-csokor 41

DOKUMENTUM

- Ittész Gábor*: Levél az Evangélikus Élet Szerkesztőbizottságának 45

VERSEK

Kertész Eszter versei

TARTALMI ÖSSZESÍTŐ 48

KERESZTYÉN IGAZSÁG

Az Ordass Lajos Baráti Kör negyedévi folyóirata
Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 72. szám – 2006. TÉL

Felelős szerkesztő: Ittész Gábor (tel.: 96-336-693)
Felelős kiadó: id. Zászkaliczky Pál (tel.: 27-359-291)

A szerkesztőbizottság tagjai:

Isó Dorottya, Ittész János, Jankovits Béla

Szerkesztőség: 9025 Győr, Rát M. tér 2.

E-mail: olbkkerig@mail.datanet.hu

Kiadóhivatal: 1114 Budapest, Bocskai út 10.

Postacím: 2151 Fót, Ibolyás u. 3/A.

Csekkszám: Ordass Lajos Baráti Kör

Budapest – OTP XI. ker. 11711034–20081452

Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém

Felelős vezető: Szathmáry Attila

Ordass Lajos

Királyod jön!*

„Nem mondom, hogy már elértem, vagy hogy már tökéletes volnék; hanem igyekezem, hogy el is érjem, amiért meg is ragadtott engem a Krisztus Jézus.”

(Fil 3, 12)

Sok ma a kereső ember. Találkozunk sokkal, aki szeretne keresztyén lenni, de számtalan kétsége miatt nem tud eljutni a döntésig. Megható igyekezet él benne, hogy túljusson minden gátló akadályon, de nem tudja megragadni a lelkére tartozó dolgokat. Világosan látja, hogy élete fölött nem tudná Úrnak elfogadni és Istennek vallani azt, akit gondolatai szűk korlátai közé be tudna zárni, mégis erre törekszik. Sokszor érezte, hogy voltak pillanatai – egy-egy mélyen átérzett imádságban, vagy amikor el tudott jutni az úrvacsoravételig –, amikor majdnem meg tudta ragadni Krisztust, hogy azután soha el ne bocsássa már magától. Mire azonban kinyújtotta kezét, ismét eltűnt előle. Megint nem sikerült. Ki tudja, hányadszor már, s nagyobb lett kétsége, csalódása, mint valaha. Fájón kérdezi: hát el vagyok zárva végképpen a keresztyén élettől? Hát sohasem sikerülhet megragadnom a Krisztust?

Soha! Ezen az úton soha!

Igénkben Krisztus aláztatos és boldog híve, Pál szól, és ő is így beszél: Nem értem el. Nem vagyok tökéletes. Tehát e téren ő sem jutott előbbre, mint sok kereső mai ember.

Mégis, az ő életében valami egészen döntő jelentőségű változás állott be. „Jézus Krisztus ragadtott meg engem.” Átélté damaszkuszi óráját. Isten belenyúlt életébe, és mindent gyökeresen megfordított. Minden életértékét át kellett értékelnie. Mindent, amivel eddig dicsekedett (Fil 3, 4-6), értéktelenné ítélte (Fil 3, 8). Mikor így mindent elveszített, akkor jutott el Jézus Krisztus ismeretének gazdagságára.

Új egyházi évet ajándékoz nekünk Isten kegyelme. Ádventben élünk. Eljövételre készülünk. Ádvent sohasem azt jelentette, hogy elindult az ember, és megérkezett Istenhez, hanem mindig *Isten* jövetelét jelentette. Nem én ragadom meg Krisztust, hanem engedem, hogy Ő ragadjon meg engem, és magáévá tegyen. Minden más törekvéssel fel kell hagynom. Késznek kell lennem, hogy semmisnek ítéljem vallásosságomat. El kell ismernem, hogy keresztyén ismereteim és neveltetésem nem elég. Meg kell látnom, hogy minden törekvésem ellenére üdvösségem útján egy lépést sem mehettem előbbre. Hogy hiába mutathatok rá Pálhoz hasonlóan életem még annyi külső eredményére. Ezekkel nem tudok Isten előtt megállni. Anynyira megsemmisítően uralkodik felettem bűnöm, hogy csak kétségbeesett kiáltás szakadhat fel belőlem: „Óh én nyomorult ember, kicsoda szabadít meg engem e halálnak testéből!” (Róm 7, 24)

* Eredetileg in: *Keresztyén Igazság* - Az evangélikus értelmiség folyóirata, Győr, 1938. december. V. évf. 12. szám, 338-339. l.

MEDITÁCIÓ

Ádvent Királya, Jézus Krisztus ilyenkor jön el, hogy mint ígérte, tehetetlenségben megragadjon engem. Ha engedem magam megragadtatni, nem enged el soha többé. Nem hagy cserben félúton. Elvezet a győzelem jutalmáig. Megragadtatva Krisztus által elérem, ami után annyira igyekeztem: elhivatásom jutalmát.

***

Jézus, örömmel fogadlak,
Áldott légy, hogy eljöttél;
Hittel téged megragadlak,
Hogy Megváltómmá lettél.
Már többé el nem eresztlek,
Szállásra szívembe veszek,
Hozzád köt a szeretet
Mindörökké engemet!

Szívem néked már ajtót tárt,
Uram Jézus, hozzám szállj!
Jövel, régen óhajtva várt,
Maradást nálam találj!
Töröld könnyem, szüntesd bajom,
Így víg örömmel mondhatom:
Hozzád köt a szeretet
Mindörökké engemet!

(A 143. ének 1. és 5. verse)

Krisztusban

„megjelent az Isten üdvözítő kegyelme minden embernek.”
(Tit 2, 11)

Ezzel a karácsonyi örömhírral köszöntjük kedves Olvasóinkat,
és kívánunk mindnyájuknak
a nyugtalanító külső körülmények között is megmaradó
belső békeséget.
Az ünnep bátorító üzenete adjon reménységet szívünkbe
az új esztendőben is.

A szerkesztőbizottság

Ittzés János

Vasárnapi gondolatok*

Igazmondó Jézus

Ha keresztyén embereket megkérdeznénk, szeretik-e Jézust, feltételezhetően mindenki szívből és egyértelműen igent mondana a kérdésre. De ha a második kérdés az lenne, hogy *miért* szeretik Jézust, akkor valószínűleg sokféle indoklást hallhatnánk. Ez így is van rendjén, hiszen ezernyi okunk van arra, hogy szeressük őt. Persze azt azért sosem feledhetjük, hogy mi csak azért szerethetjük őt, mert ő – ahogy János apostol mondja – *előbb szeretett minket*. (1 Jn 4,19) Mi csak válaszolhatunk az ő embermentő irgalmára és szeretetére. Hiszen ő *azért jött, hogy megkeresse és megtartsa az elveszettet*. (Lk 19,10)

Kedves hallgatóim! Én most a rádió nyilvánossága előtt vallomást teszek arról, hogy sok egyéb ok mellett azért szeretem Jézust, mert *mindig igazat mond*. Szószátyár és szóinflációs korunkban ez olyan kincs, olyan ajándék, amit aligha tudunk méltóképpen megbecsülni. Nem alakulhatnak úgy a helyzetek, a körülmények, hogy ne mondana igazat. Amikor küldetésének beteljesedéséről, a rá váró keresztről beszélt, amikor tanítványaitól búcsúzott, és felkészítette őket eljövendő apostolságuk próbatételeire, amikor tönkrement életű emberek kértek tőle segítséget, soha nem mondott utólag hamisnak bizonyuló szavakat, és soha nem hitegette az övéit *kaucsalul festett égek* álomképeivel. Lenyűgöző, bizalmat ébresztő és imádni való az ő igazmondása.

Nem volt ez könnyű lecke egykor tanítványainak, és nem könnyű lecke ez ma nekünk sem. Sokszor okozott egyes emberek és kisebb-nagyobb közösségek életében is alig gyógyuló sebeket, fel nem dolgozható csalódásokat az, hogy hamiskodó, a valós állapotokat letagadó nyilatkozatokkal félrevezették őket. De Jézus nem így tesz. Ő mindig vállalta és vállalja az igazmondást. Életünkről, állapotainkról felállított diagnózisa tévedhetetlenül pontos, megállapításai helytállóak. Nem vezet félre, nem csap be bennünket. Néven nevezi a bűnt, lehatol a bajok gyökeréig, feltárja a rejtegetett, letagadott fertőző góccokat. Mert *nem akarja azzal növelni, hogy elfedi a bajt*. Ezért állt meg az egyház kétezer esztendő óta – le nem tagadható emberi gyengeségek, hamiskodások, bukások, máglyatűzek, üldözések, testvérietlen indulatok, szólamok, gyűlölködések ellenére –, és ezért marad is meg az egyház az idők végezetéig, mert Jézus igazat mondott. Mindig igazat mondott, és igazat mond most és mindörökké. Ezt tette akkor is, amikor tanítványainak arról szólt, hogy az ő békeiségének lesznek ellenségei. Ezért a tanítványok békeisége nem magától értődő kincs. A *sálm*, az *eiréné*, az Isten-adta békeesség napról napra, újra és újra, küzdelemben megszülető valóság. Mert belső és külső veszélyek leselkednek rá. Igen, Isten békeiségének voltak és vannak ellenségei. Olykor még saját szívünk is az, amikor inkább álomvilágba menekülünk, amikor azt gondoljuk, hogy megússzuk, ha letagadjuk a bajt, kikerülhetjük a közeledő veszedelmet, ha becsukjuk

* A Kossuth rádió Vasárnapi Újság c. műsorában elhangzott utolsó meditációkból közlünk néhányat. (A szerkesztő)

MEDITÁCIÓ

---

előtte a szemünket. Bizony nem könnyű belátni, egyszer s mindenkorra megtanulni, hogy a struccpolitika soha nem segít.

De hála Istennek, igazat mondott akkor is a Mester, amikor megígérte, hogy ő mégis békességet ajándékoz az övéinek. Ehhez megvan a hatalma, és megvan a lehetősége is, mert *ő legyőzte a világot*. S egyébként is, *ő nem úgy adja a békesség ajándékát, ahogy a világ*. (Jn 14,27) A szeretettel kimondott igaz szóval, vagyis igéjével és a minden napon velünk maradó szeretetével teremti meg azt azoknak a szívében és életében, akik hisznek neki, és bíznak benne.

Sokkal együtt tanúsíthatom, neki mindig hihetünk, Jézus Krisztus méltó bizalmunkra!

(Elhangzott 2006. július 2-án.)

Életadó Jézus

Négy héttel ezelőtt meditációmnak ezt a címet adtam: *Igazmondó Jézus*. S talán szabad feltételeznem, hogy kedves hallgatóim közül néhányan még emlékeznek, akkor arról beszéltem, hogy Jézust azért is nagyon szeretem, mert mindig igazat mond. Néhány példával igazoltam is ezt az állításomat. Ma pedig ezt a címet adtam megszólalásomnak: *Életadó Jézus*. Természetesen ma nem másik, valamilyen kitalált Jézusról szeretnék beszélni. Ugyanarról a Jézusról, az egyetlenről tanúskodom most is, akinek igazmondása olyan kincs, hogy nem lehet – mostani napjainkban különösen sem lehet – eléggé megbecsülnünk, és örülnünk neki. Mert ő akkor is igazat szól, amikor meglepő módon sokat, nagyon sokat ígér. Mint most is, a korábban már többször említett bibliaolvasó Útmutató augusztus havi igéjében. A hosszú, forró július utolsó előtti napján már előre nézünk, és Jézus ígéréiben keresünk vigasztalást és bátorítást szegény – oly sokszor félrevezetett, becsapott, a be nem tartott ígéretek miatt megkeseredett – szívünknek. Így hangzik augusztus igéje: Jézus Krisztus mondja: *Azért jöttem, hogy életük legyen, sőt bőségben éljenek*. (Jn 10,10b)

Ezt a nagyszerű ígéretet azonban csak akkor nem értjük félre, ha tisztázzuk, mit is ért Jézus *élet* alatt. A *Hegyi beszédben* így figyelmeztet: *... nem szolgálhattok Istennek és a mammonnak. Ezért mondom nektek: ne aggódjatok életetekért, hogy mit egyetek, és mit igyatok, se testetekért, hogy mivel ruházkodjatok. Nem több-e az élet a tápláléknál, és a test a ruházatnál?* (Mt 6,24c.25) Vagyis az élet lényege Jézus szerint nem a birtoklás, a fogyasztás, a megszerzett vagyon. A globális világ engedelmes fogyasztóvá idomított egyedei és tömegei éppen a lényeket veszítik el, amikor ezekben látják életük értelmét. Ha Isten ismerete, az Isten országának örök értékei utáni vágy és ezek keresésének ambíciója hiányzik az ember szívéből, akkor az már csak pusztá létezés – de nem élet – Jézus Urunk szerint. Mert ilyenkor – bármennyire abszurd is a helyzet – az életet hajszoló ember, a teremtmény elszakad az Élet forrásától, a teremtető Istentől. És lelki értelemben koldusbotra jut, bármit is tart nyilván vagyony- vagy adóbevallásában. Sőt Jézus még ennél is tovább megy, amikor így szól: *En vagyok az út, az igazság és az élet; senki sem mehet az Atyához, csakis énáltalam*. (Jn 14,6)

Ezzel Jézus Krisztus mindenekelőtt világossá teszi a számunkra, hogy az istenkérdés csak benne és általa nyer teljes megoldást. Itt nincsenek alternatívák, nem

válogathatunk többféle – de végül ugyanabba a célba érő – út között. Bár az ember kitalálhat és készíthet magának különféle isteneket – meg is tesszük ezt sokszor –, és aztán bölcselkedhet arról, milyen úton-módon kerül kapcsolatba velük. De az élő, egy igaz Istennel így nem kerülhetünk kapcsolatba! Jól tudom, sokan túl szigorúnak tartják Jézus kizárólagos igényét. Persze ez nem csoda, hiszen a konzum-ember még a maga isteneiből is vásári portékát, piaci kínálatot csinál. Így viszont bármennyire is szomorú, mégsem meglepő, hogy annyi – lelkiileg koldusbotra jutott – kortársunk vegetál ebben a mai szellemi sivatagban; és sóvárogva várja, hogy mondjanak neki valami szépet, mert ő álmodozni akar a *való világ* csodáiról, ígérjenek neki jó nagyot – az sem baj, ha nem igaz –, mert ő hinni és bízni akar valamiben, valakiben... Ébresztő – kedves felebarátaim!

Én azt a Jézust hirdetem, aki irgalmas szeretettel maga köré gyűjti a be nem tartott ígéretek miatt csalódottakat, a megfáradtakat, az elesetteket, az istenkeresésbe halálosan befáradtakat, és mindazokat, akik bűneik lelkiismeretüket roskasztó terhétől nem tudnak szabadulni. Ő sohasem küldi el üres kézzel azokat, akik ígéreteit komolyan veszik. Az ő szeretete elég erős, és van hatalma is arra, hogy hamis hitek és mindenfajta hiszékenység pogányságából megszabadítson bennünket, és életének bővülködő részesévé tegye a benne bízókat.

(Elhangzott 2006. július 30-án.)

A talpra állított életrend

Kedves hallgatóim! Kényes, mások érzékenységét, nem megalapozott önértékelését próbára tévő mondatok, helyzetelemzések végén magam is gyakran használok ezt a latin kifejezést: *sapienti sat*, ami szó szerint ezt jelenti: *a bölcsnek elég*. Magyarul szabatosan a *kevés szóból ért az okos* mondás fejezi ki ugyanezt. Talán nem tévedek, ha feltételezem, hogy olyankor is használjuk ezt a kifejezést, amikor abban bízunk, hogy utalásainkat, olykor kicsit homályos célzásainkat, a szavaink mögött csak sejtetett összefüggéseket is megértik hallgatóink. Most megfordítom a sorrendet nem a mondanivalóm végére hagyom, hanem az elején mondom: *sapienti sat*. Hogy aztán tényleg elég lesz-e, azt – bevallom – nem tudom, csak remélem.

Bibliaolvasó Útmutatónk szerint ezen a héten ismét egy sokszor idézett bibliai mondat vezet bennünket: *Isten a gőgösöknek ellenáll, az alázatosoknak pedig kegyelmet ad* (1Pt 5,5). A Szentírásban olyan összefüggésben olvassuk ezt a mai korunk embere számára eléggé riasztónak tűnő mondatot, amelyben egyértelmű, hogy az egyházban a hívők közösségében érvényes életrend szabályaként hangzik. Vezetők és vezetettek között, idősek és fiatalok generációi között ez legyen a rend – tanítja Isten igéje.

Isten azonban még az általunk belátható történelmi folyamatokban is olyan gyakran megmutatta, hogy nem csak egyháza számára írja elő ezt az életrendet. És természetesen nem csak a Szentírásban szereplő egykori világbirodalmak, más, kisebb népek fölött uralkodni akaró hatalmak és az önmaguktól eltelt hatalombitorlók sorsában lesz ez világossá azoknak, akik értenek a kevés szóból is. Ahogy mondani szoktuk, ezek sorra eltűntek a *történelem süllyesztőjében*. Ez így mégsem

pontos mondat, hiszen a lényegről hallgat. Hisszük, hogy nem valami személytelen végzet, és nem is egyszerűen az éppen esedékes hatalmi harc áldozatai ők, hanem Isten ítélete teljesedett be rajtuk. S hitünk szerint ugyanígy újabb korok újabb hatalmain, a huszadik század diktatúráin is. De azt senki ne gondolja, hogy amikor átléptünk a sok tekintetben sikeres, de mégis fertelmes huszadik századból a huszonegyedikbe, akkor Isten újraprogramozta a világ rendjét! Ő tegnap, ma és mindörökké ugyanaz. (Zsid 13,8)

Egyéni életünk és a világtörténelem színpadán nem *kétféle forgatókönyv* szerint folyik a dráma. Aki ezt állítja, téved és téveszt. Isten rendje itt is, ott is ugyanaz. Legfeljebb abban lehet különbség, hogy a történelmi eseményeket szemlélve úgy tűnhet – nekünk, személyes életünket történelmi léptékekkel nem mérhető szürke kis verebeknek –, *Isten malmai lassan örölnék*. Lehet, hogy időnként úgy látszik, lassan, sőt túl lassan, de hogy *biztosan örölnék*, az nem kétséges! Itt is helye van a régi bölcsességnek: sapienti sat.

Kedves hallgatóim! Ezen a ponton korrigálnom kell magamat, hiszen mai megszólalásom címéül ezt írtam a kezemben lévő papírra: *A talpra állított életrend*. Ez így nem egészen korrekt. Még nincs egészen helyreállítva Isten rendje, illetve új és új merényletek történnek ellene egyéni és közösségi életünkben, de történelminek mondható összefüggésekben is, ma is. Ha csak ezt látnám, elkeserednék, de van, ami vigasztal. Ugyanis szilárd meggyőződéseim, Isten dolgozik rajta a mi korunkban is, ha kell, megnyitja a történelmi süllyesztőt... S bár megélt történelmünk számos példája szerint ez még nem minden tekintetben sikertörténet, de itt-ott már felsejlik a biztató fény, és Isten jeleket ad, hogy akik látnak és hallanak, értsenek is – és majd úgyis eljön az ő országa...

Addig pedig – életben és halálban – azzal vigasztaljuk magunkat és egymást, hogy *ő az alázatosaknak kegyelmet ad*. Mit mondhatnánk ezek után? Legfeljebb ezt: *Uram, nem vagyok méltó, hogy hajlékomba jöjj* – de bízom benned, és tudom, ez elég.

(Elliangzott 2006. augusztus 27-én.)

A nyugalom ígérete

Bibliaolvasó Útmutatónk heti útravalóját olvasom: *Minden gondotokat őreá vessétek, mert neki gondja van reátok* (1Pt 5,7). Először a Krisztus utáni első század második felének kezdetén Péter apostol biztatta és vigasztalta kortársait ezzel az üzenettel. Szükségük is volt rá, hiszen nemrég ismerték meg az evangélium tanítását – akár úgy is fogalmazhatunk, hogy még kezdő keresztyének voltak. Helyüket keresik, és olykor még bizonytalanok, miként is kell élniük egy olyan világban, ahol keresztyénségük miatt környezetük megveti, üldözi őket. S ami közel kétezer évvel ezelőtt vigasztaló és megőrzésre méltó üzenetnek bizonyult, az ma sem veszített aktualitásától, és ma is fontos Jézus tanítványai számára.

Mindenekelőtt a rajongó elképzeléseket és tévhitéseket leplezi le ez az ige. Egyértelműen és világosan tudomásunkra hozza, hogy a keresztyén embernek is lehetnek, vannak is gondjai. Ezzel hamisnak mondja azokat a félrevezető, kancsalul festett egeket ígéretető hazug szövegeket, amelyekkel az utóbbi időben oly

gyakran találkozhattunk a lélekvadászok globális szabadpiacán: *Csatlakozz hozzánk, s nem lesz gondod többé, sikereidet garantáljuk, karriered töretlen lesz...* Hogy ki-nek csökkennek így a gondjai, s kinek nem, arról néhány drámai beszámoló is megjelent már.

Egy percig sem állítom, hogy könnyű erről a kérdésről beszélni. Életünk nehéz, olykor tragikus eseményei, a bűn – magunkon és körülöttünk is tapasztalható – életet és közösséget romboló hatalma, de még mindennapos gondjaink is súlyos kérdéseket ébreszthetnek bennünk. Könnyen Isten ellen lázad ilyenkor az ember, és gyakran őt teszi mindenért felelőssé. Nagy kísértés ez! Nem véletlenül olvassuk ezt a Biblia következő mondatában: *Legyetek józanok, vigyázzatok, mert ellenségeitek, az ördög, mint ordító oroszlán jár szerte, keresve, kit nyeljen el: álljatok ellene a hitben szilárdan!* De hogyan juthat el az ember erre az oltalmazó józanságra? Megismerheti-e ennek titkát, megtanulhatja-e művészetét?

Itt nem segít a régiek bölcsessége! Ne csak a történelem hatalmas képeskönyvét tanulmányozza az, aki aggodalmaitól, félelmeitől és gondjaitól meg akar szabadulni! Nem az élet tanítómesterének nevezett történelem ismerete vezet el erre a sokak által vágyott nyugalomra, szabadságra. Ehhez az evangéliumra van szükségünk, Jézus Krisztus Urunk biztató, vigasztaló szavára. Aki valóságos emberként mindenben megkísértetett hozzánk hasonlóan, kivéve a bűnt (Zsid 4,15), ismerte emberlétünk napi gondjait és végső sorskérdéseit; de valóságos Istenként hatalmával és szeretetével hatékonyan segíthet rajtunk. Ha tőle halljuk: *Jöjjetek énhozzám mindnyájan, akik megfáradtatok, és meg vagytok terhelve, és én megnyugodást adok nektek* (Mt 11,28), akkor hallgatnunk kell szavára, mert ő méltó a bizalmunkra, és ha ő hív, tudhatjuk, nemcsak ígér, hanem be is tartja szavát.

Tudja azt is, mennyire megterhelnek bennünket napi gondjaink. Az örök érvényű *Hegyi beszédben* is ezért óvja tanítványait az aggodalmaskodástól. És túl azon, hogy a teremtő és gondviselő Isten jóságáról is tanít – *mennyei Atyátok tudja, hogy szükségetek van minderre* (Mt 6,32) –, egyértelmű útmutatást ad számunkra következő szavával: *Keressétek először az ő országát és igazságát, és ezek is mind ráadásul megadatnak nektek* (Mt 6,33). Én ezt a jézusi tanítást nem tudom másként érteni, csak így: Mindaddig, amíg az ember Isten törvénye és rendje nélkül, akarata ellenére akar élni, csak újratermeli a válságokat, bajt okoz magának s másoknak is. De ha belátja, hogy az ő akarata szent és jó, és javunkra van, ha engedelmeskedünk neki, akkor megismerhetjük az életnek azt a páratlan biztonságát, amelyről heti útravalónk második fele így tanúskodik: *neki gondja van reátok!*

(Elhangzott 2006. szeptember 24-én.)

***

Krisztusvárás*

„Ne féljeteK, mert íme, hirdetek nektek nagy örömet...” (Lk 2,10a)

A témával, a címmel és még az igében hangzó üzenettel is több nehézségünk lehet, talán megfogalmazhatom ezt mindnyájunk nevében.

Újra ádventi időszakba léptünk, közeledik az egyik legszebb ünnepünk, a karácsony. Testileg, anyagilag, de bizonyára lélekben is készülődünk az ünnepre. Az utcák, a kirakatok és a lakások szépen feldíszítve, égők villognak, a hangszórókból karácsonyi énekek hangoznak, a lelkünkben is fel-fel csendül egy-két jól ismert dallam: Mennyből az angyal; Mennyből jövök most hozzátok; Csordapásztorok stb., azonban, mindezek ellenére mégsem érzünk igazi örömet. Kérdések motoszkálnak a fejünkben: Örülni ma, most, itt, ebben a helyzetben? És várni, várakozni!? Az ádvent az általános közfelfogás szerint a várakozás időszaka. De mi az, amit várhatunk, ki az, akit várunk, és mi az, amit hoz? A várakozással kapcsolatban is nehézségeink, gondjaink vannak. Örülni és várni, esetleg jól várni ma, most, itt Magyarországon? Nem túl idealista és nem túlzottan optimista gondolat és érzés ez, ami a valóságtól igencsak távol áll? Aktuális ma örülni és valami jóra várakozni? Indokolt egyáltalán, és ha igen, akkor mi indokolja? Ma is érvényes még az angyal régi üzenete? Hiszen a közelmúlt eseményei és a jelen helyzet nem adnak okot az örömrre és valami jónak a várására. Csüggedtek és talán lehet úgy fogalmazni, hogy csalódtok vagyunk: nem ezt vártuk, nem ezt reméltük. Isten vezetésében bízunk, és mégsem alakult úgy a helyzet, ahogyan vártuk, ahogyan a mi elgondolásunk szerint jó lett volna. Olyan kicsinek, olyan kiszolgáltatottnak érezzük magunkat ebben a világban, mert ez a világ annyira más, mint amilyennek lennie kellene. Mi, keresztyének annyira nem illeszkedünk bele ebbe a világba. Itt és most annyira felborult minden, szinte a feje tetejére állt az egész világ: a karrieristák, a sumákolók, a saját érdeküket és hasznukat lesők haladnak előre; az alulképzettek, a kontraszelektív és megalkuvásra kapható emberek kapnak és töltenek be fontos, meghatározó pozíciókat társadalomban és egyházban egyaránt. A több évezred óta stabil értékrendszer értékét veszítette – legalábbis ezt hitetik el az emberekkel. Az egyéni érdek, a saját haszon, akarat, elgondolás, életvitel, világszemlélet a mindennek fölött álló, ez a mértékadó, a meghatározó. A csaló, rabló, élelmes, elvtelen, önérdéket érvényesítő, hidegvérrel akár embert is ölő, erkölcsileg züllött, feslett, a másik nemet kihasználó, vagy csak a saját nemét kedvelő a példakép, a követendő. A durvaság, a mocskolódás, a másik mindenáron való befektetése a népszerű, a haladó, a kifizetődő. Úgy érezzük, hogy az ilyen emberek valahogy mindig kicsúsznak az igazságszolgáltatás kezéből, vagy bele sem kerülnek. Az igazság csak a legritkább esetben derül ki, és ha kiderül, az legtöbbször kis, eldugott helyen jelenik meg az újságokban, hogy ne vegyék észre. A rossz hír a hír, a jó, szóra sem ér-

* Előadás (bibliatanulmány) a Keresztyén Értelmiségiek Szövetségében Veszprémben, 2002. december 9-én.

demes. És mindnyájan hosszasan tudnánk még sorolni, mi a mi saját sérelmünk, mi az, ami bennünket bánt, ami a lelkünket emészti, nyomasztja, keseríti ebben a mai világban. A világ sajnos ilyen. Tényleg ez a valóságos világ, amiben élünk!? Kérdés és felkiáltójel egyszerre érvényes, mert keserűen tör fel az emberből a tapasztalat; de nyugtalanító kérdésként, változást óhajtva is megfogalmazódik bennünk. Lehet ebben a világban örülni? Lehet itt valami jót várni, jónak, igaznak a megvalósulását remélni? Erdemes minden előbb említett negatív jelenség ellenére kitartani, az igazi, örök értéket követni? Az evangélikus egyházban advent második vasárnapjára kijelölt igehirdetési alapige éppen ezt a kínzó problémát veti fel: „Azt mondtátok: Hiábavaló az Istennek szolgálni, mi haszna, hogy teljesítettük, amit ránk bízott, ... Inkább a kevélyeket tartjuk boldogoknak, hiszen a gonosztevők gyarapodnak, kísértik az Istent, mégis megmenekülnek.” (Mal 3,14-15)

Örülni? Vetődik fel újra a kérdés. Igen, minden ellenkező tapasztalat ellenére mégis azt kell mondani, hogy igen, lehet örülni! Az angyal szava ma is érvényes. Fontos figyelniük, arra, ahogyan az angyal kezdi a beszédét, azt mondja: Ne féljete! Nem véletlenül kezdi ezzel. Lényeges üzenetet hordoz ez a mondat, utal a földi, evilági elkésztő, csüggesztő tapasztalatokra, de legfőképpen utal az Istennel való kapcsolatunkra, és Isten irányunkban megnyilvánuló akaratára. Ember és Isten kapcsolata mindig így, ezzel kezdődik: az Isten megszólítja az embert, az Őtőle elszakadt, elidegenedett embert, aki az Isten által teremtett világban Isten nélküli életre rendezkedett be. Az Istentől való elfordulás miatt pedig alapvető emberi tulajdonság a Teremtőtől, az Úrtól való félelem, amikor az ember Isten jelenlétét megérzi, amikor az ember az Úr szavát meghallja. Ezért küldi az Úr az angyalt ezzel az üzenettel: Ne féljete! Isten szava az egyetlen ebben a világban, ami ezt a félelmet ki tudja úzni a lelkekből. Ezt a félelmet oszlatja Isten szava ma is: Ne féljete tőlem, mert én szeretlek benneteket! Ne féljete ebben az ellenséges, magából teljesen kifordult világban, mert én veletek vagyok! Ne féljete a jövőtől sem, mert az a múlttal és jelenel együtt az én kezemben van! A félelem nélküli, Istenben bízó ember pedig tud örülni. Örül annak, hogy Istene vele van, hogy Istene szól hozzá és megnyugtatja, és hogy megláthatja, felismerheti Urának csodálatos tetteit.

Az örömmel, amit az angyal hirdet tehát van alapja, van oka és van indoka. Nézzük meg, hogy mi a helyzet a címben is megfogalmazott és a korábban említett várakozással kapcsolatban! A címben megfogalmazott várakozással is és az adventtel kapcsolatban általában is egy bizonyos korrekcióval kell élnünk. Kezdjük először az adventtel: advent az emberek gondolkodásában a várakozással fonódik egybe. De advent az adventus Domini latin kifejezés rövidítése, ami annyit jelent, hogy: az ÚR érkezése, eljövetele. A latin kifejezés rögtön a helyes irányba fordítja a tekintetünket: várunk, ez igaz, de az Urat várjuk! Tehát nem a várakozók a fontosak, és nem az a lényeg, hogy akit várnak, azt hogyan várják, hanem hogy ki az, akit várnak, ki az, aki jön!? Nem a várakozók személye és nem a várakozás milyensége, minősége a fontos, hanem az, aki érkezik! A cím ebben az értelemben jó: Krisztust várjuk ma, most ebben az évben, ebben a helyzetben 2002-ben. Itt azonban ismét egy kis korrekcióra van szükség: Várjuk? De hiszen már eljött! Ebben a mondatban lényeges a múlt idő! Éppen ez az evangélium! Az Úr Krisztus eljött, megszületett, itt élt közöttünk a földön, és megvalósította Isten akaratát: megszabadított a bűn átkától, az örök haláltól, helyreállítva ezzel Isten és ember kapcsolatát, és soha el nem

múló életet szerzett nekünk. Eljött, megszületett, és ez a múlt idő az Istennek minket és mindent megelőző szeretetéről tanúskodik. Pál apostol is ezt írja „... megjelent az Isten kegyelme minden ember üdvösségére.” (Tit 2,11). Ebben az idézett mondatban a múlt idő „t” jelét háromszor alá is húzhatjuk! Ez a döntő: MEGJELENT! MEGTÖRTÉNT! Az Isten csodálatosan cselekedett velünk, értünk. Nekünk ehhez nem kell hozzátennünk semmit. Igazi jó hír, örömhír ez! Evangélium. Jó hír ez ma 2002-ben is. De ha ez így van, márpedig így van, akkor felmerül a kérdés, hogy ma és mindig az aktuális jelenben értelmét veszítette a várakozás? Nincs mire várni, hiszen már eljött az, akit vártunk?! Csak a múltra irányulhat a tekintetünk? Nem, semmiképpen sem! A mai időben is, és a mindenkori jelenben is az ember figyelme, három irányba fordulhat: múlt, jelen, jövő. Az Úr érkezése ugyanis kettős: eljött, megjelent; és el fog jönni, meg fog jelenni. Mi pedig itt élünk a jelenben, két advent között, és az Úr ma, most is jelen van. Tehát Jézusra és az ő tetteire vonatkozó megállapításokat és kérdéseket így kell feltennünk: 1. Jézus eljött! Mit hozott? 2. Jézus itt van! Mit tesz? 3. Jézus el fog jönni! Mit tesz majd?

Nézzük sorban az állításokat és a kérdéseket: 1. Jézus eljött. Eljött, megszületett. Mindez pedig úgy történt, ahogyan az Isten ezt jó előre, a próféták által megígérte. Jézusban az Isten lett emberré. Szépen fogalmazza meg ezt a csodát Luther Márton egyik énekében: „A szent Isten egyetlenét íme, jászolba fektették, az ember gyarló testébe öltözött az örök Ige. - Kit be nem foghat a világ, most Mária öleli át, az Isten, ki alkot, teremt, mint gyermek köztünk megjelent.” (154. ének.) Ez így történt, és a csodálatos történés fölött az egész angyalsereg örvend. Eljött, de mit hozott? Nem azt, amit akkor vártak! Nem az Isten királyságának földi megvalósulását hozta; az Ő jövetelével nem jött létre a mennyei paradicsom a földön. Nem Izrael feltámadását, a dávidi királyság dicsőségét hozta, és nem úzta el szája leheletével a megszálló római seregeket. Nem szerzett érvényt Isten emberek által elképzelt, várt és remélt igazságának, vagyis nem választotta szét a gabonát a pelyvától, nem jutalmazta meg az igazakat, és nem büntette, égette meg a gonoszokat olthatatlan tűzzel. Egészen mást hozott! Lényegi, döntő lét- és lélekváltozást hozott. Azt hozta és valósította meg, amit Isten már közvetlenül a bűneset után megígért: ő az asszony-nak az az utódja, aki az ősi kígyó, a gonosz fejére tapos, azaz legyőzi azt. És helyreállítja azt, ami megromlott. Helyreállítja azt, amit csak ő, az emberré született Isten állíthat helyre, amire az eredendő bűnnel született ember képtelen: a közvetlen, bensőséges, bizalmon alapuló kapcsolatot Istennel. A kapcsolat helyreállításának alapja és oka pedig Isten kegyelme, Isten bűnbocsátó és büntörlő irgalma, mely Jézus Krisztusban jelent és valósult meg, őbenne teljesedett ki, és általa áradt ki az egész emberiségre. Karácsony is tehát nagypéntekre és húsvétra utal. Jézus jövetelle, áldozata, szenvedése és halála lett mindenki számára üdvösséggé, megbékélésé. Így írja Pál apostol is: „...ahogyan egynek (Ádámnak) a vétke lett minden ember számára kárhozattá, úgy lett az egynek (Jézusnak) az igazsága minden ember számára az élet megigazulásává.” (Róm 5,18). Jézus az üdvösséget, a kegyelmet, a bűnbocsánatot hozta az ember számára, a mi számunkra is. Áldozatával állt helyre a még az Édenkertben megromlott kapcsolat Isten és ember között. Az Istentől való félelem, rettegés és az Isten iránti bizalmatlanság helyett a gyermeki bizalom békességét, megnyugvását és biztonságát teremtette meg az ember lelkében, szívében. Csoda történt karácsonykor.

A második állításunk és kérdésünk a jelenre vonatkozott, és így hangzott: Jézus itt van! Mit tesz? Már maga az állítás sokszor problémát okoz. Arra utalok, amit az elmélkedés elején említettem: az életünk és a világ eseményeiben mostanában nem nagyon vesszük észre Jézusnak, Istennek a jelenlétét, nem érezzük, hogy velünk volna, hiszen akkora a szellemi és erkölcsi zűrzavar, égbekiáltó az igazságtalanság, a gaszág, nem érdemes becsületesnek, tisztességesnek lenni, nem érdemes istenfőnek lenni, az Istenben bízni. Látszólag! A látszat ugyanis mást mutat, mint a valóság! A korábban idézett igénk így folytatódik: „Amikor erről beszélgettek egymás között azok, akik félik az Urat, az Úr figyelt, és meghallotta. És beírták egy könyvbe az Úr előtt emlékezetül azokat, akik őt félik és megbecsülik nevét” (Mal 3,16). Az Úr tehát itt van minden esemény mögött és minden történésben, figyel, tudja és irányítja mindazt, ami az életünkben és a világban történik. Az események mögött, a „sorsod sötétlő árnya közt, szent arca rejtezik.” (328. ének 3.v.) Egy gyakran elfelejtett teológiai igazságot mond ki az említett ige és énekvers: azt, hogy Isten gyakran elrejt magát, tettét, jelenlétét az emberi szem elől, a szemünk elől! A Deus absconditus valóságát éljük át sorozatban az életünkben. Úgy érezzük, mintha nem lenne velünk, mintha nem törődne velünk, mintha nem szeretne minket, mintha nem figyelne ránk, mintha nem a mi javunkat akarná... Pedig itt van, jelen van, és nemcsak hogy jelen van, hanem cselekszik is! A jelenlétét, cselekedetét a világban és bennünk is jelen levő bűn eltakarja, és ő maga is elrejt saját magát, mert ő Isten, aki örökké van, mi pedig teremtmények vagyunk, akik itt a földön élünk a tér és idő szűk keretében. „Hitben járunk, nem látásban „ (2Kor 5,7). A Zsidókhoz írt levél szerzője is így írja: „A hit pedig a remélt dolgokban való bizalom és a nem látható dolgok létéről való meggyőződés” (Zsid 11,1). Az Úr Jézus tehát itt van, mindig jelen van, mindig velünk van, és ezért mindig közel van hozzánk, csak mi nem mindig érezzük ezt. Jelen van, de mit tesz? Mindazt, ami a javunkra van. Először is a legfontosabbat: hirdeteti igéjét, evangéliumát, azaz Isten kegyelmét, szeretetét, és ezzel erősíti, bátorítja lelkünket; táplálja hitünket, reményünket. Az iránta való bizalom lelkével és meggyőződésével látjuk, tudjuk, hogy az események és történések mögött — melyeket ugyan sokszor nem értünk — az Úr Jézus világot és az életünket is kezében tartó és irányító hatalma húzódik meg. A történelmet és ezzel a világ sorsát is Ő tartja kézben, és így az életünk is és a világ is jó kezekben van. Az ÚR pedig mindent amit tesz, az Őt szeretők javára teszi, vagyis a mi javunkra. Szokták mondani: Az idő nekünk dolgozik. Mi ezt a mondást kicsit átformálva úgy mondhatjuk: Az idő és a világ Ura a mi javunkra cselekszik. Gondviselő, szerető mennyei atyai kezében vagyunk és maradunk. Az Isten velünk, kicsoda ellenünk!? „Az Úr a mi oltalmunk.” — éneklí Luther. Szavaiból a minden evilági ellenkező látszat ellenére jelen levő hit merészsége csendül ki. Mert Isten ezzel az elrejtőzködő jelenlétével és a látszat mögé rejtett cselekedeteivel a benne, az ő gondviselő jóságában való hitünket edzi, próbálja, erősödését munkálja, hogy őbenne bízunk, az ő, világ eseményeit formáló irányítására hagyjuk magunkat.

A harmadik megállapításunk és kérdésünk a még előttünk álló időre, a jövőre irányul: Jézus el fog jönni, mit tesz majd? Ez a harmadik megállapításunk is egy tényen alapul, és ez a tény Jézus második eljövételének valósága. Az eljövétel (παρουσία, adventus) pedig az idősik, az idővonal végén valósul meg. Az időpontot már Jézus testi ittlétekor a tanítványok is szerették volna tudni, és azóta is,

ma is kutatják, keresik, számítgatják. Az időpont azonban Isten kegyelméből — az ő jóságos akaratának megfelelően — ember számára kiszámíthatatlan. Ez is el van rejtve az értelmünk, megismerésünk elől. El van rejtve a mi érdekünkben. Nem az a dolgunk ugyanis, hogy az idők végét kutassuk, hanem az, hogy a mindenkori jelenben a világ Urában, a mindig jelenlevő, és egyszer újra, mindenki számára, nyilvánosan megjelenő Jézusban bízunk. A senki emberfia számára ki nem kerülhető végső időpont felé haladva az Úr Jézus szüntelen közellétének megnyugtató, boldog tudatában és a visszatérésének bármikor bekövetkező bizonyosságában élünk. Így él az egyház már több mint kétezer éve: a jelen világban, annak Isten adta szépségeiben, szépségeivel, és az emberi bűn által okozott rombolás, fájdalom, keserűség gyötrelmeiben, mindig készen az Úr eljövetelére. El fog jönni, ez kétségtelen, de mit tesz majd? Mindenki számára feltárja, világossá teszi, hogy mi az igazság, mi a valóság, (ez az apokalipszis), ettől elválaszthatatlanul pedig teljességre viszi Isten akaratát: új ég és új föld lesz! A számunkra még elképzelhetetlen, felfoghatatlan valóságot gyönyörűen írja le János a Jelenések könyvében: „Íme, az Isten sátora az emberekkel van, és ő velük fog lakni, ők pedig népei lesznek, és maga az Isten lesz velük: és letöröl minden könnyet a szemükről, és halál sem lesz többé, sem gyász, sem jajkiáltás, sem fájdalom nem lesz többé, mert az első elmúltak. A királyi széken ülő ezt mondta: íme, újjáteremtek mindent! ... Én adok majd a szomjazónak az élet forrásainak vizéből ingyen” (Jel 21,3-6). Mit tesz majd Jézus? Beteljesíti azt, ami most még a hitünk tárgya. Láthatóvá teszi azt, amit mi most még nem láthatunk. Teljessé teszi az Istennel való közösségünket, amit most csak rész szerint élhetünk meg. És nyilvánosságra hozza azt, ami most még rejtett: az igazságot. Ki fog derülni minden hamisság, minden csúsztatás, minden kétértelműség, minden véték, minden igazságtalanság, minden titkolt szándék és gondolat. „Akkor majd az igazak fénylenek Atyjuk országában, mint a nap” (Mt 13, 43) — mondja Jézus a búza és a konkoly példázatának magyarázata végén. De kik az „igazak”? Nem azok, akik büntelenekek, mert ilyenek nincsenek. Nem azok, akik tökéletesek, tiszták, mivel csakis Isten akaratához szabták mindig magukat, mert ilyenek sincsenek. Az igazak azok, akiket Isten megtisztított, akiket Isten igazzá tett, akik megmosattak a Bárány vérében, azok, akik hisznek, bíznak az Úr Jézus Krisztusban. Az igazakat Isten számon tartja, figyel rájuk, nem felejt el őket, hanem már régen „beírták egy könyvbe az Úr előtt emlékezetül azokat, akik őt félik és megbecsülik nevét” (Mal 3,16b). Isten nem felejt el bennünket, mi akik bízunk benne, szereplünk az örökkön élők könyvében, a nevünk Jézus miatt fel van írva a mennyben. El fog jönni a nap, amikor kétségtelenné válik, hogy „érdemes” az Úrban bízni, mellette és ügye mellett kitarítani, „érdemes” becsületesnek, tisztességesnek lenni, mert ennek meglesz az eredménye. Ez ad erőt, kitartást, lendületet, nem csüggedő igyekezetet a jelen küzdelmeiben, sokszor a körülményekre tekintve kilátástalannak tűnő harcban a rosszal, gonosszal, a mindent összekuszálni akaró erővel, várva az Urat az első és második ádvent között. A mi ajkunkból is hangozhat az ősi keresztyén óhajtás: Jöjj, Urunk Jézus! Ő, az Úr pedig jön, közel van! Áldott legyen az Úr neve!

***

Kiss Réka

Néhány adalék a protestáns egyházpolitika alakulásához a „hosszú ötvenes” években, különös tekintettel 1956-ra

(Befejező rész)

A budapesti és a galyatetői tanácskozás tovább erősítette a kritikus hangokat a közegyházban is, lelkészértekezletek, egyházmegyei gyűlések, presbiteri határozatok sora fogalmazta meg mindkét felekezet körében az egyház égető problémáit. A gyülekezetek, lelkészek felől érkező mind erősebb nyomás hatására időközben mindkét egyházvezetés lépéskényszerbe került. Szeptember 29-én az Egyetemes Konvent Elnöksége adott ki egy körlevelet, amelyben önkritikát és bűnbánatot tartott. Október 19-20-i ülésén pedig elhatározta a „méltánytalan hátrátelt szenvedett egyházi tisztviselők ügyének felülvizsgálatát.” Az evangélikus egyház október 9-én tartott országos esperesi értekezletén Vető Lajos rangidős püspök jelentette be, hogy messzemenő reformokat fognak bevezetni... Ezekre azonban már nem volt lehetőség.

A Budapesten megindult harcokban az egyház képviselői szervezeten nem vettek, nem vehettek részt, a nem fegyveres segítségnyújtásban, sebesültápolásban azonban igen. Az egyháziak felelősségvállalása két területen nyilvánult meg. Egyrészt az egyházak jelentős szerepet vállaltak a segélynyújtásban, segélyszervezésben, illetve a nyugati testvéregyházak adományainak elosztásában, karitatív akciók szervezésében, másrészt a lelkészek nagy számban vettek részt az újonnan szerveződő helyi népképviselői szervezetek, (Nemzeti Bizottságok, Nemzeti Tanácsok) munkájában, s ennek keretében számos helyen komoly szerepet játszottak a (sokszor nagyon keserű indulatokból táplálkozó) önbíráskodások megfélekezésében.

A református egyházban a forradalom alatt — az egyházügyi hivatal későbbi összesítése szerint — 31 „államhű” vezető mondott le, vagy távolíttatott el, köztük két püspök, Péter János és Bereczky Albert, továbbá Kiss Roland, aki a zsinat világi elnöki tisztét töltötte be. A református egyház szempontjából a legjelentősebb eseményt a Magyar Református Egyház Országos Intéző Bizottsága, illetve a kebeléből kinőtt Református Megújulási Mozgalom életre hívása jelentette. A Megújulási Mozgalom a fegyveres ellenállás leverése után közel két hónapig folytatta a tevékenységét, s ez komoly veszélyt jelentett az újra berendezkedő hatalomnak. A Mozgalomnak — mint láttuk — komoly gyökerei, előzményei voltak, s rövid idő alatt viszonylag nagy szervezettséget tudhatott maga mögött. Ravasz László 1956. november 13-án kelt körlevelére 1957 februárjáig a mintegy 1200 református presbitériumból 900 küldött vissza támogató állásfoglalást 1957 elejére, s így nemcsak országos ismertségre tett szert, hanem a presbitériumok túlnyomó részének támogatása — a restauráló egyházpolitika szemszögéből megbocsáthatatlan — legitimitást is biztosított a Megújulási Mozgalomnak.

Megtorlás, a kádári egyházpolitika kezdetei

„A vallás elleni ideológiai harcot mindig alá kell rendelni az osztályharc érdekeinek és feltételeinek. Az osztályharc jelenlegi időszakában (pedig) a párt és a kormány a fő feladatot az ellenforradalom maradványainak felszámolásában és a szocializmus építés érdekében a nemzeti egység megteremtésében állapította meg.”¹ — jelölte ki a berendezkedő kádári hatalom egyházpolitikájának kereteit Horváth János, az egyházügyi hivatal elnöke, az egyházpolitikai helyzet rendezésére tett előterjesztésében 1957. február elején. Horváth szavai pontosan tükrözték, hogy a forradalom leverését követő első hónapok egyházpolitikájának kereteire még fékezőleg hatott az, hogy a meglehetősen ingatag alapokon álló és a társadalom széles tömegei által elutasított kádári vezetésnek a forradalmat követő megtorlás kezdeti időszakában sem érdekében, sem módjában nem állt, hogy az egyházak kérdését politikája homlokterébe állítsa, az egyházakkal való nyílt konfrontációt felvállalja. Hamarosan azonban nyilvánvaló lett, hogy a taktikai gesztusok, és ígéretetek, a vallásszabadságot hirdető szövegek ellenére, a hatalom a forradalom előtti egyházi állapotokat tekinti status quonak. Taktikai gesztusként önálló hatóságként megszüntették a méltán népszerűtlen Állami Egyházügyi Hivatalt, a művelődésügyi Minisztérium osztályaként változatlan személyi állománnyal és csorbítatlan jogkörrel azonban tovább működött. Az egyházi állások betöltését szabályozó hírhedt 1957/22. tvr.-tel pedig a Rákosi korszak gyakorlatát is meghaladó mértékben sikerült érvényesíteni a pártállam beleszólását az egyházi vezetők kinevezésébe. A Kádár kormány, elődeihez hasonlóan, továbbra is az állami hatóságokkal feltétel nélkül együttműködő egyházvezetőket akart a jelentős egyházi pozíciókban látni, és aktív közreműködést várt el tőlük az egyházi ellenállás megtörésében.

Hogy a nyilvánosság felé meghirdetett egyház- és vallásszabadság a gyakorlatban mennyit is ért, Horváth meglehetősen kendőzetlen formában hozta a jelenlévők tudomására egy 1957. március eleji református egyházi értekezleten: „A mi (Egyházügyi Hivatal) felügyeleti jogunk ma különösképpen arra irányul, hogy minél minimálisabba szorítsuk le az egyházon belüli reakciós ellenforradalmi törekvéseket. Még akkor is, ha bizonyos törvényekbe ütközünk eközben, mert az ellenforradalmi erők sem nézték a törvényességet”² — fogalmazott a törvényesség látszatára amúgy rendkívül kényes kádári apparátus egyházi ügyekért felelős tagja.

A református egyházra mint csaknem egy évtizeddel azelőtt megint a példásan együttműködő egyház szerepét osztották, s az 1945-48 közötti egyházpolitikai gyakorlatot aktualizálva újfent a belső megosztásnak eszközához nyúltak: nem az egész egyházat, hanem annak „legreakciósabb” — most „ellenforradalmi” — személyiségeit támadták, másfelől pedig a kiszemelt egyházvezetőket igyekeztek megfélemlítéssel, zsarolással és — a politikai érdekeket nem sértő — gesztusokkal betörni. Eközben a súlyos legitimitációs válsággal küszködő Kádár kormány politikájának hitelesítéséhez mindenáron igyekezett népszerű, hiteles személyiségeket megnyerni. Ennek érdekében még attól sem riadt vissza, hogy a későbbiekben az

¹ Előterjesztés az egyházpolitikai helyzet rendezésére. 1957. február 7. MOL XIX-A-21-d-0011/1957 2. db.

² A dunamelléki egyházkerület esperesi és gondnoki értekezletének jegyzőkönyve Bp., 1957. márc. 13. A Dunamelléki Egyházkerület Ráday Levéltára A/1c 116 (2471) *Confessio* 1990. 1. sz. 108.

„egyházi reakció vezetőjeként” boszorkányüldözésre ítélt Pap Lászlót — sikertelenül — igyekezzen a püspöki tisztség elfogadására megnyerni, s ez a politika vezetett ahhoz, hogy ideig-óráig tárgyalóasztalhoz üljön Ordass Lajossal is, akitől szintén sikertelenül akart az egyház autonómiáját semmibe vevő engedményeket kicsikarni, s végül, 1958 júniusában másodszor is törvénytelenül félreállította.

Az új egyházvezetők kijelölésével párhuzamosan zajlott a forradalom alatti egyházi megújulásban részt vevő, magatartását látványosan meg nem tagadó, s a kádári egyházpolitika nyílt támogatását nem vállaló személyekkel szembeni adminisztratív eszközök előkészítése. Miközben a Kádár-kormány 1956-57 folyamán lépésről lépésre restaurálta a Rákosi-korszak egyházpolitikájának legfontosabb elemeit, s stabilizálta befolyását a legjelentősebb egyházkormányzati funkciókban, párhuzamosan merült fel az egyházakkal szembeni jogi megtorlás kérdése is. A párt legfelsőbb vezető testülete először 1957 tavaszán tárgyalt egy, Horváth János az állami egyházpolitika vezetője által készített előterjesztést, amely igen részletesen foglalkozott a „politikai reakció szolgálatába álló” egyházi ellenállásnak, a Református Megújulási Mozgalomnak a tevékenységével is. Ebben az előterjesztésében az egyházpolitika közvetlen feladatai között Horváth nyolc, a Megújulási Mozgalomban aktív szerepet vállaló, ismert budapesti református lelkész, „a református egyházban illegális tevékenységet kifejtő vezető csoport” közbiztonsági őrizetbe vételére is javaslatot tett, így Joó Sándor pasaréti, Gyökössy Endre újpesti lelkész, Békési Andor ócsai, Széles László Pozsonyi úti, Domján János józsefvárosi lelkész és Nagy Barna teológiai professzor mellett Ravasz László püspök és Pap László teológiai dékán internálására. Az internálásra „ítélt” lelkészek végső listájáról lekerült Ravasz és Pap neve, s csupa olyan lelképásztor maradt a listán, akiknek „őrizetbe vétele nem okoz jelentősebb problémát, mert nem tekintélyes és vezető személyek, hanem a reakciós törekvések szervezői, gyakorlati végrehajtói szerepet töltenek be.”³ 1957 elején tehát felmerült annak a lehetősége, hogy a református egyházi ellenállás két szimbolikus személyiségével, Ravasz Lászlóval és Pap Lászlóval szemben adminisztratív eszközökkel lépjenek fel, azonban — amint azt egy belügyi jelentés panaszolta — noha a Megújulási Mozgalom nagy viharokat kavart az egyházban, „az egész ügyben a felső vezetés utasítása miatt, mely egyházpolitikai szempontot tartott szem előtt csak preventív őrizetbe vétel történt.” Nyolcan kerültek előzetes letartóztatásba: „néhány hét múlva azonban szabadon bocsátottuk őket,” „tehát senki nem került a református egyházban ellenforradalmi tevékenységért [világi - K. R.] bíróság elé”

A pártvezetés márciusi döntése, az internált lelkészek szabadlábba helyezése és a református per elmaradása koránt sem jelentette azonban azt, hogy a politikai rendőrség lezártnak tekintette volna a Ravasz László ismételt visszaléptetésével lényegileg már megbénított Megújulási Mozgalom és az egyházvezető tisztségéből eltávolított Pap László ügyét, és ne dolgozott volna tovább az „egyházi ellenforradalom vezetőivel” szembeni jogi megtorlás előkészítésén. Az újabb tervezet, amelyben a BM újfent igyekezett új terhelő anyagokat összegereblyézni a „református reakcióra”, Pap Lászlóra és az egyházi ellenzékre, 1958 második félévére készült el.⁴

³ Horváth János levele Kállai Gyulához 1957. február 26. MOL M-KS-288. f. 49/ 1. ó.e. 261. illetve MOL XIX-A-21 d- 0013/1957/ 2. db.

⁴ Munkaterv 1958. december 15. ÁSZTL O-13586/4 236-238.

1958-ra már az egyházpolitika színterén is jelentős sikereket könyvelhetett el a Kádár kormány. Bár szavakban elhatárolta egyházpolitikáját a Rákosi-korszakétól, lényegében sikerült restaurálnia annak legfontosabb egyházpolitikai elemeit, a gyakorlatban az egyházak rendkívül aprólékos ellenőrzését valósította meg. Az ötvenes évek látványos terror eszközei helyett az egyházak alávetésének sokkal burkoltabb, de határozott kényszerítő eszközöket alkalmazó egyházpolitikai módszereit fejlesztette ki. Másfelől azonban az egyházak még mindig komoly veszélyforrást jelentettek a hatalom ideológiai monopóliumával szemben, miként Horváth János figyelmeztetett 1958 májusában az egyházpolitikai helyzetről készített jelentésében: „A szocialista építőmunka jelenlegi körülményei között az egyházak (első helyen a római katolikus egyház) jelentik népi demokratikus rendszerünk legnagyobb legális ellenfelét.”⁵

Épp ezért 1958-ban újra napirendre vették a párt egyházpolitikájának stratégiai és taktikai átgondolását, amely két olyan párthatározatot is eredményezett, amelyek hosszú időre rögzítették a kádári egyházpolitikai gyakorlat sarokpontjait.⁶ A határozatok jeleztek, hogy a taktikai megfontolások továbbra sem tették érdekeltté a pártvezetést a frontális támadásokban, sőt Kádárék belátták, hogy „a szocializmus építésének korszakában az egyházak még hosszú ideig fennmaradnak”⁷, és ismét olyan politikát igyekeztek körvonalazni, amelyben az egyházakat is fel tudják használni saját politikájuk támogatására, megőrizve lassú elsorvasztásuk távlati célját. Ennek érdekében egy olyan háromszintű egyházpolitikát hirdettek meg, amely megkülönböztette a klerikális reakció elleni harcot, az egyházakkal kapcsolatos politikát, valamint a vallásos világnézet elleni harcot.

A klerikális reakció és a vallásos világnézet elleni harc megkülönböztetésével a párt az egyházaknak a lojalitásért, a politikai támogatásért és a „reakció elszigeteléséért” cserébe viszonylagos nyugalmat, valamint egy igen erőteljesen korlátozott és ellenőrzött mozgásteret ajánlott. A párthatározat tett azonban az egyháziakkal szemben ciklikusan felszökő számú eljárások szempontjából két kulcsfontosságú megállapítást. Az egyik szerint „a klerikális reakció a hívő embereket vallásos világnézetükön keresztül próbálja reakciós politikai befolyás alá vonni”, ráadásul „tevékenységében egyaránt alkalmaz legális és illegális eszközöket”. A gyakorlatban ez a kitétel lehetőséget adott a hatalomnak, hogy bármilyen vallásos tevékenységgel szemben felléphessen adminisztratív eszközökkel, ha politikai érdekei diktálták. Lényegében tehát a hatalom megítélésétől függött, hogy egy-egy konkrét egyházi tevékenységet melyik kategóriába sorolt, s a fenti határozat értelmében az egyházak eleve szűkre szabott mozgásterén belül is bármely legális egy-

⁵ Jelentés az egyházpolitika helyzetéről és javaslatok a helyzet javítására. 1958. május 5. MOL XIX-A-21-d-002-4/1958. 8.

⁶ A PB június 10-én tárgyalta „az állam és az egyház viszonyáról és az egyházpolitikáról” szóló január óta készülő előterjesztést, július 22-én pedig Kádár tizedikei iránymutatásának alapján elfogadták „a vallásos világnézet elleni harc és a világnézeti tömegnevelő munka feladatairól” hozott határozatot. Tájékoztató a PB 1958. június 10-i az állam és az egyházak viszonyára vonatkozó határozatáról. 1958. június 24. MOL XIX-A-21-d-002-11/1958. 10. o. Jegyzőkönyv az MSZMP PB 1958. július 22. üléséről. MOL M-KS-288. f. 5/87. ö.e. Közli: Molnár Attila: A vallásos világnézet elleni harcról. *Protestáns Szemle* 1994/1 44-66. o.

⁷ Jegyzőkönyv az MSZMP KB 1958. július 25. üléséről. In: Némethné Vágyi Karola (szerk.). *A Magyar Szocialista Párt Központi Bizottságának 1957-58. évi jegyzőkönyvei*. Bp., 1997. 424. o.

házi munka minősülhetett klerikális reakciós tevékenységnek, amellyel szemben már adminisztratív eszközökkel lehetett fellépni. Reakciós személynek általában az számított, aki a megengedett szűk hitéleti kereteket túllépte, vagy a lojális egyházi vezetők ellen fordult. Másrészt a határozat kifejtette, hogy „az egyházi reakció kapcsolatban van az egyházon kívüli reakcióval”. Ez a megállapítás pedig újfent lehetővé tette, hogy egyházi személyeket, csoportokat ne kifejezetten egyházi perekben ítéljék el, hanem ügyüket össze lehessen keverni más „ellenforradalmi csoportok” ügyével.

Az „egyházi és egyházon kívüli reakciónak” ez a deklarált összekapcsolása újabb lendületet adott az egyházi ügyek továbbgördítésének, s ennek keretében ismét előtérbe került a „protestáns reakció” működése is. A párthatározatoknak megfelelő koncepció lebontása a protestáns egyházakra első változatában 1958 őszére készült el. Miután önálló nagy protestáns perhez nem sikerült sem a kellő politikai támogatást megszerezni, sem egyelőre „életképes” terhelő anyagot összegyűjteni, a „politikai reakció” két területével igyekeztek a protestáns egyházi ellenzéket összekapcsolni: az „ifjúsági vonallal” és a nemzeti ellenzékkel. „A protestáns ellenséges körökre jellemző, a különböző ellenséges elemekkel való szoros összefonódás, amelyben jelentős helyet foglalnak el a volt horthysta államapparátus ellenséges tagjai. Ugyancsak jelentős számmal megtalálhatók közöttük a volt horthysta titkos szervezetek tagjai is, pl. a magyar közösségi tagok. A protestáns gyülekezetek presbitériumai esetenként a deklasszált elemek gyűjtőhelye.”⁸ „Ezek a tények mutatják, hogy Dr. Pap László jelenleg is a lehetőségeket kihasználva most már nemcsak a református egyházon belül, hanem más vonalon is ellenséges tevékenységet tervez, vagy fejt ki. Kétségtelen tény az is, hogy az egyházi reakció egyik vezérének ma is Pap Lászlóban látja.” „Pap Lászlót sokoldalú operatív feldolgozás alá vonjuk, annak megállapítása érdekében, hogy jelenleg hogyan fogja össze és irányítja az egyházi jobboldalt, és esetleg hogyan kapcsolódik a magyar közösség vonalához.”⁹ — összegezte a decemberi munkaterv az igen nehézkesen formálódó „református ügy” felgöngyölítésének lehetséges újabb irányait. Időközben azonban Pap Lászlót, az egykori dékánt és püspökhelyettest elmozdították Budapestről. 1958 szeptemberében a Tolna megyei Murgára helyezték segédlelkésznek, 1963-ban pedig Szamosközi István püspök azonnali hatállyal felmentette és rendelkezési állományba helyezte, két hónap múlva nyugdíjazta. Így végül is a politikai rendőrség bármikor aktualizálható, kész per-forgatókönyvei ellenére, a párt újfent az egyházvezetésre hátrította az egyházi ellenzék szimbolikus személyisége elleni megtorlás levezenylését.

Az 1960-as évek: az egyház teljes alávetettsége

1960 az egyházakkal szemben eddigieknél keményebb kezű politika párton belüli meghirdetésének volt az éve. Az MSZMP PB 1960. június 21-én fogadta el azt a határozatot, amely a belső reakció elleni harc fő irányait 1956 óta először az egyhá-

⁸ Jelentés a protestáns egyházakon belüli ellenséges tevékenységről 1962. április 9. ÁSZTL O-13586/4 293. l.

⁹ Munkaterv az 1959-es évre 1958. december 15. ÁSZTL O-13586/4 237. o.

zakra is kiterjesztette.¹⁰ A határozatot — elsősorban a katolikus egyházzal szemben — újabb adminisztratív intézkedések követték. Mindezzel párhuzamosan újfent aktualitást kapott protestáns szál is, a már nem létező Megújulási Mozgalom egykori tagjainak felelősségre vonása is. A megvalósult per azonban megint csak nem az egyházi ellenzék jelentős alakjai, hanem egyházpolitikailag kevésbé fontos szerepet vivő, vidéki lelkészek ellen valósult meg, s végül államellenes összeesküvés címén a Tolna megyei Bátaszék református lelkipásztora, Székely Dezső és a decsi lelkész, Cseh Benő került a vádlottak padjára. A sok koncepcióváltáson átesett Székely-perben a mit sem sejtő bátaszéki lelkészt végül is egy kitalált, Genfből, az Egyházak Világtanácsának központjából irányított nemzetközi protestáns államellenes összeesküvés központi alakjává tették. S, bár a vádirat számos terhelő adatot tartalmazott a Megújulási Mozgalom vezetőire, és a belügy végső célja nyilvánvalóan az ő felelősségre vonásuk volt, Ravasz László és Pap László perbefogásáról továbbra sem született döntés.

Azonban még meg sem száradt a tinta a Székely Dezső per ítéletén, már újabb országos méretű, budapesti, református irányítású államellenes szervezkedés nyomaira „bukkant” a református ügyek kreálásával föl nem hagyó rendőrség. „Az újabban szerzett értesülések bizonyítják, hogy a prot. egyházon belül lévő ellenséges erők aknamunkája nem korlátozódott Székely Dezső és társai tevékenységére, hanem az egész ország területét átfogó ellenséges csoportok aktivizálódásáról van szó...”¹¹ A „Hitvallók” fedőnéven vezetett ügyben a rendőrség közel kétszáz személyt vett nyilvántartásba. „Adataink szerint az ellenséges erők a prot. Egyházakban még jelentős bázissal rendelkeznek és az egyház fedésével többirányú ellenséges tevékenységet fejtenek ki, amely bizonyos fokú szervezettségre utal. Ennek a tevékenységének az élén eszmei irányítók állnak: Ravasz László és Ordass Lajos nyug. Püspökök, valamint Gyökössy Endre, Joó Sándor és Keken András lelkészek”, illetve Kutas Kálmán nyugalmazott szombathelyi evangélikus lelkész.¹² A koncepció további kibontásában a politikai rendőrség az 1951-es KIE pert vette mintaként, és az újabb „nagy szabású illegális protestáns szervezkedés” előzményeit is ennek a pernek az anyagához igyekezett kötni: az ügyben többen szerepelnek a „Pógyor István budapesti lakos, volt ref. lelkész (sic!), által 1949-ben létrehozott Európai Unió néven működő illegális szervezkedés” tagjainak a névsorában. A hiányzó láncszemek beillesztésével többszörre életre kelt tehát az 1948 óta kontinuus egyházi összeesküvés teóriája, amelynek szellemi irányítóivá általánosságban a Megújulási Mozgalom vezetőit tették, az aktuális egyházpolitikai helyzetnek megfelelően jelentésről jelentésre változtatható, bővíthető konkrét névsorral. Amint azt egy 1963-as jelentés tömören összefoglalta: „Ezek a személyek az elmúlt kb. másfél évtized alatt mindig irányítói voltak a protestáns egyházakban folyó ellenséges tevékenységnek és tudomással bírtak az egyház fedése alatt működő államellenes összeesküvések és egyéb bűncselekményekről.”¹³

¹⁰ Jegyzőkönyv az MSZMP PB 1960. június 21-i üléséről MOL 288. f. 5/188. öe. 7-26., 46-54. o.

¹¹ Jelentés a prot. egyházakon belül folyó ellenséges tevékenységről Bp., 1961. június 16. ÁSZTL O-13586/4 278-278/a o.

¹² Jelentés a prot. Egyházak fedése alatt folyó ellenséges tevékenység irányára... Bp., én. ÁSZTL O-13586/1 143.

¹³ Jelentés... én. ÁSZTL O-13586/1 143. o.

Mindezek ellenére ismét lekerült a napirendről az ügyosztály eredeti javaslata, a bírósági felelősségre vonás. „Figyelembe véve azt a politikai követelményt, hogy intézkedéseink ne tömörítsék, hanem bomlasszák a protestáns reakciót. Eljárásainknak olyan megalapozottnak kell lenni, hogy ne zavarják a vallásos tömegek hangulatát.” A teljes körű felelősségre vonás helyett „részleges realizálást” javasolt a BM. „A realizálásokkal megszakítanánk a legaktívabb csoportok tevékenységét, újabb adatokat tudnánk szerezni a protestáns illegáció felső vezetőire, felhasználnánk hálózatfejlesztésre¹⁴, és az egyházi reakció bomlasztására”. 1962 májusára négy személy őrizetbe vételét és kb. 20 házkutatást terveztek, amit októberben a Hitvallók ügy második ütemű realizálása követte volna.

A „vallásos tömegek hangulatának zavartalanságára” tekintettel a Hitvallók ügyében tehát nem indult bírósági eljárás. Ismételten „puhább eszközök” alkalmazása kerültek előtérbe, amint azt az immáron III/III-as-nak nevezett főcsoportfőnökség belső összefoglalója megfogalmazta „az adminisztratív intézkedéseink differenciált alkalmazása során sikerült értelmiségi, és fiatalokú személyeket leválasztani az ellenséges elemekről.” Az ügyben érintett lelkészek felelősségre vonását a BM végül is a bevált recept szerint újfent átruházta a lojálisnak tekintett egyházvezetésre.¹⁵

A rendelkezésre álló dokumentumok szerint utoljára 1967-ben, az utolsó református egyházi perként számon tartott, mind itthon, mind nemzetközi téren nagy port felverő második KIE perben került ekkor már a III/III főcsoportfőnökség egyházi alosztályának az asztalára az 1948-tól folyamatosan élő illegális református szervezkedés teóriája. A letartóztatásokra több mint egy év múlva, 1967 augusztusában került sor. Kovács Bálint józsefvárosi lelkészt, Batiz Dénes, Bugárszky Mátyás presbitereket, Tisza Imre diakónust letartóztatták, továbbá perbe fogták Dobos Károly lelkészt, Sebők Lajos, és Szász V. Péter presbitereket, akik szabadlábban védekezhetnek. Bartha Tibor püspök, a zsinat elnöke először Kovács Bálinték letartóztatásában jó lehetőséget látott arra, hogy egyházi ellenzékével leszámoljon, s egyúttal a gyengekezűnek s engedékenynek tartott Szamosközi István dunamelléki püspök pozícióit is gyengítse. „Kovács Bálint és társainak a napokban felszínre került ügye csak igazolja és elmélyíti (...) a gondokat és aggodalmakat. Egy-két évtizedes folyamatok összegződnek abban a tényben, hogy az ország fővárosában több református gyülekezet lekipásztora és presbitériuma távol tartja magát attól az irányzattól, amelyet a Magyarországi Református Egyház elnöksége... képvisel, sőt egyenesen szemben áll azzal.” Az „Egyházi törvények adta lehetőségekkel élve a lehető legsürgősebben gondoskodni kellene arról — írja Bartha —, hogy olyan egyházi vezetők neveljék, tanítsák, irányítsák a Budapesten működő lekipásztorokat és gyülekezeteket, akik a Magyarországi Református Egyház ... irányvonalát... magukévá teszik.” Ezért első körben Bartha a két budapesti esperes, Mády Gyula és Haypál Béla elmozdítását szorgalmazta. „A megválasztandó új esperesek (a javaslat szerint Adorján József és Komjáthy Aladár), ha beváltják a hozzájuk fűzött

¹⁴ Az egyik 1962-es jelentésből kiderült, hogy a Hitvallók ügyben 15 ügynököt foglalkoztattak, s melléjük további 5 személy beszerzését készítették elő.

¹⁵ Egy négy esztendővel későbbi jelentés szerint a Hitvallók ügyében végül 12 főt részesítettek rendőri figyelmeztetésben. A jelentés megbízhatóságát azonban jelentősen megkérdőjelezhető. Jelentés... 1966. október 12. ÁSZTL O-13586/1 208. o.

reményeket, megnyerik majd azokat, akiket meg lehet nyerni, megtámadják azokat, akiket meg kell támadni és vagy érvekkel meggyőzik, vagy az egyházi törvény erejével megfegyvelmezik a tévúton járókat. Ugyancsak az ő feladatuk lesz majd a kontraszelekció révén Budapesten egybesereglett rendkívül selejtes munka hálózat (lelkipásztorok és presbiterek) fokozatos kicserélése.”¹⁶ – választa az ÁEH részére készített feljegyzésében Bartha püspök a budapesti református egyház „megtisztítására” vonatkozó elképzeléseit 1967 szeptemberében. Prantner Józsefhez, az ÁEH elnökéhez írt novemberi levelében pedig arra kérte az elnököt, hogy járjon közbe a bíróságnál, hogy az ítélethozatal indoklásánál hivatkozzanak a MRE hivatalos (elítélő) állásfoglalására is, „mert így adhatnánk leghatásosabban választ az ellenséges elemek áskálódására”.¹⁷

Az ÁEH Barthához hasonlóan a perben jó lehetőséget látott, hogy átrendezze a budapesti református lelkészi kar sorait. A maguk szempontjából orvosolják azt a Barthának és az ÁEH-nak egyaránt fájó tényét, hogy „A tömegbefolyással rendelkező állások az utóbbi időkhöz érintetlenül maradtak. Tény, hogy valamennyi, elsősorban Budapest területén tömegbefolyással rendelkező lelkész kompromittálódott az ellenforradalomban. De ellenük nem indult sem egyházi, sem állami eljárás, sőt megmaradtak a legjövödelmezőbb lelkészi állásaikban vagy később még jobb anyagi körülmények közé kerültek.” Tevékenységük nyomán „olyan hitbuzgalmi evangélizációs folyamat indult meg, melynek következtében felerősödött az ifjúsággal való illegális foglalkozás... Élvezték és kihasználták az állam és az egyház közötti jó viszonyt, tevékenységükre jellemző, hogy nem politizálnak, a maga nemében színvonalas prédikációik vonzzák a deklasszált elemeket...”¹⁸

Kovács Bálinték perében az 1967. decemberben meghozott első fokú bírósági ítélet nemzetközi botrányt kavart, és meglehetősen kínosan érintette a toleráns és együttműködő állam képét mutató kádári egyházpolitikát, az azzal együttműködő egyházvezetés nemzetközi pozícióit is nagymértékben gyengítette. Ráadásul a magyar református lelkészek és presbiterek letartóztatása komolyan nehezítette volna az Egyházak Világtanácsa soron következő nagygyűlésére készülő egyházvezetés diplomácia mozgásterét, manővereit, amelyre a kormány komolyan számított. Bartha így feladva korábbi terveit — a Miklós Imrével történt konzultáció után — 1968 májusában újabb levelet írt az ÁEH elnökéhez Kovács Bálint ügyében, amelyben most már amellettt érvelt, hogy minél gyorsabban juttassák nyugvópontra az ügyet, s a Legfelsőbb Bíróság függesse fel a börtönbüntetést. „Kovács Bálint és társai ügyét bizonyos körök maximálisan kihasználták arra, hogy hidegháborús támadást intézzenek társadalmunk, de főként a Magyar Református Egyház vezetősége ellen...” De különösen az „egyház nemzetközi pozícióját és szolgálatát igen nagy mértékben akadályozná az a körülmény, ha Kovács Bálint és társai ügye továbbra is foglalkoztatná a nemzetközi nyilvánosságot.”¹⁹

¹⁶ Bartha Tibor feljegyzése az ÁEH elnöke részére „Több Budapesten és környékén működő református lelkipásztor magatartása” MOL XIX-A-21-a-R-10-5/1967 1967. okt. 8.

¹⁷ MOL XIX-A-21-a R-10-9/a/ 1967. Bartha Tibor levele Prantner Józsefhez 1967. november 13.

¹⁸ Grnák Károly feljegyzése MOL XIX-A-21-a-R-10-5/1967 1967. szept. 22.

¹⁹ Bartha Tibor levele Prantner Józsefhez az ÁEH elnökéhez 1968. máj. 17. MOL A-21-a-10-3/1968. 29. db.

A Legfelsőbb Bíróság az ítéletet megváltoztatta, s állam ellenes összeesküvés-re való előkészület helyett az egyesületi joggal való visszaélésnek minősítette a perbe fogott lelkészek és világiak által végzett ifjúsági munkát.²⁰ Az ügyben eljáró politikai nyomozó tisztek kénytelenek voltak önkritikát gyakorolni és beismerni a régi vágású koncepciók tarthatatlanságát.

1967/68 a protestáns egyházak életében is egyfajta belső korszakhatárt jelentett. Az egyházi perek lezárulta egyfajta egyházpolitikai stílusváltást, pontosabban az egyházüldözésben modellváltást jelentett. Mint láttuk, az 1951-ben kifomált „református összeesküvés” koncepció másfél évtizedig állt a református reakció elleni állambiztonsági munka középpontjában, és ez az egyházi ellenzék legszélesebb köreire kiterjedő totális megfigyelési rendszer kiépüléséhez vezetett. Az 1960-as évek végétől azonban a politikai rendőrség új, kifinomultabb módszereket vetett be az egyházi élet ellenőrzésére, manipulálására, az egyházi ellenzék semlegesítésére. A korábbi totális ellenőrzés ugyan továbbra is fennmaradt, de az elnyomás mechanizmusai finomodtak, az egyház alávetése egyre kevésbé volt látványos, s az állami egyházügyi hivatal szerepének felértékelődésével bürokratizálódott az egyházak kontrollálása.

***

Kertész Eszter

Majd

Mindenórás az idő.
A vemhe kő,
de benne nő.
Hordozhatatlan lesz a súly.
A jégcsapoknak cseppje hull.
Burkot repeszt az Úr.
Megszületik az Új,
az időtlen jövő.
Fénnyé nő a kő,
feltárul mind a márvány.
Egy szín sem marad árván:
ezerszínű szívárványt
vesz vállára a Bárány.

²⁰ A Fővárosi Bíróság 1967. december 22-én hirdetett első fokon ítéletet, négy vádlott 4-12 hónap közötti börtönbüntetést kapott, másodfokon, 1968. június 4. a letöltött büntetéseket beszámítva a börtönbüntetést kitöltöttnek vette. Kovács Bálint: *A Keresztyén Ifjúsági Egyesület története 1883-1950*. Budapest, 1998. 276. o.

A keresztyén nevelés az evangélikus családokban*

Amit Jancsi megtanult, azt János sem felejtí el! Ismerjük a közmondást, és tudjuk, mit jelent. Amit az ember gyermekkorában elsajátított, azt megőrzi, magával viszi, nem felejtí a felnőtt korban sem, és meghatározó lesz számára egész életében. Igaz ez nemcsak a különböző ismeretekre, hanem igaz a erkölcsiségre, a gondolkodásra, a hitbéli dolgokról való véleményalkotásra. Amit egy gyermek elsajátít a növekedése során a felnőttektől, az határozza meg őt felnőttként, akár úgy, hogy magáévá teszi, elfogadja a tanultakat, akár úgy, hogy teljes mértékben szembefordul vele.

Úgy kell tehát körbejárunk témánkat ma, hogy míg elméletben gondolkodunk a káté szerepéről és a keresztyén nevelésről, aközben mindvégig szemünk előtt tartjuk: az elmélet, a megállapítások és következtetések, melyre ma jutunk, azonnal gyakorlattá, létté válnak, amikor e gondolatok alapján fordulunk gyermekeinkhez, s azt ők életükbe beépítve viszik magukkal tovább a felnőttkor felé. Ami tehát nekünk ma elmélet, az maga az élet lesz gyermekeink számára!

Kezdjük gondolkodásunkat egy kis nyelvi exegézissel, szavak értelmezésével és magyarozatával! Tudnunk kell, hogy az oktatás, nevelés, tanítás szavak megnevezésére a görög nyelvből három szót is hívhatunk segítségül. Az egyik a magyar nyelvben is használatos pedagógia, pedagógus szavak görög megfelelője a *paideia*, *paidagógos*; a másik, az ókeresztyén egyházi irodalomból is ismert szó, a *didaché*, és a harmadik az általunk káténak magyarosított katechetika szó, a *katécheó* igéből képzett főnév. A három szó a tanításnak, a nevelésnek különböző jelentésárnyalait hordozza.

A *paideia* szó, amely magát a nevelés és oktatás tudományát jelöli manapság, eredetileg a rendreutasítással, fegyelmezzéssel való tanítást jelölte. A pedagógusok az ókorban a tanítással megbízott rabszolgák voltak, akik tehát a fegyelmezés eszközeivel igyekeztek jobb szóra bírni neveletlen nebulóikat.

A *didaché* szó tartalmában az ismeret, tan jelentésárnyalatot hordozza. Ez azt jelenti, hogy közölni akar fontos ismereteket az, aki didachét, azaz tanítást ad. Ezeket az ismereteket lehet írásban is továbbadni, nevelő, oktató személy közreműködése nélkül. Éppen ilyen ókeresztyén irodalmunkban a már említett *Didaché* című 100-150 táján készült tanítói irat, mely a keresztyén életfolytatásról ad tanítást olvasóinak.

A harmadik szó, a számunkra fontos, és az egyházban használatos szó a tanításra, nevelésre a *katechetika*, *káté* pedig a legkülönlegesebb jelentésárnyalatú szó. Eredetileg ugyanis azt jelenti: hallat valamit; s a szóban magában megtalálható az echo kifejezés, mely mint tudjuk visszhangot jelent. A katechetika tehát a tanításnak azt a mozzanatát hangsúlyozza, hogy a tanító beszél valamiről, mond valamit, tanúskodik valamiről, s azt a hallgató, a tanuló meghallja, átveszi, megérti és elfogadja.

* Előadás egyházkerületi munkatárs képző napon Veszprémben, 2003. november 15-én. A nap témája: A káté szerepe az evangélikus családok és kisközösségek életében.

Milyen csodálatosan bontakozik ki előttünk pusztán a szavak tartalmának megértése alapján, hogy miért éppen a katechetika, a káté szót használjuk egyházunkban a tanítás, a nevelés megjelölésére!

A hit hallásból van (Róm 10,17) – mondja Pál apostol, az egyházban tehát megkülönböztetett szerep jut a fülnek, a hallásnak, mert így jut el hozzánk Isten igéje, Isten szava. A gyermek füléhez és szívéhez tanítója beszédén keresztül, hallás útján jut el a tanítandó ismeret, az átadandó anyag. A gyermek és tanítója közötti személyes kapcsolat kikerülhetetlen és nélkülözhetetlen. Miközben pedig tanítunk, egyúttal tanúskodunk is, és csak arról tanúskodhatunk, amiről mi magunk is meg vagyunk győződve, ami a mi szívünket is áthatja és meghatározza.

A tanítás, a tanúskodás minden hívő ember feladata: elmondani, megvallani, átadni tanúskodás által hitünket, Isten cselekvésének életünkben megtapasztalt valóságát. Az Ószövetségben olvassuk: Ezt mondja Isten Mózesnek: „Gyűjtsd össze a népet, hogy meghallgassa igéimet, és tanuljanak meg félni engem mindig, amíg csak a földön élnek, sőt tanítsák meg erre fiaikat is.” (5Móz 4,10) A Zsoltárok könyvében pedig ezt olvassuk: (Isten) „tanítást adott Izráelnek, és megparancsolta őseinknek, hogy adják azokat tovább utódaiknak. Tudja meg ezt a jövő nemzedék, a születendő fiak, és ha felnőnek, beszéljék el fiaiknak, hogy Istenbe vessék bizalmukat; ne felejtsek el Isten nagy tetteit, és tartsák meg parancsolatait.” (Zsolt 78, 5-7)

Maga Isten parancsolja tehát a tanítást, a tanúskodást utódaink, gyermekeink felé. Az Újszövetségben pedig Pál apostol örvendezik anya és nagyanya gyermeke iránti tanúskodásának áldásairól: „Eszembe jutott ugyanis a benned élő képmutatás nélküli hit, amely először nagyanyádban, Lóiszban és anyádban, Eunikében lakott, de meg vagyok győződve arról, hogy benned is megvan.” (2Tim 1,5)

Isten parancsa tehát a tanításra, a tanúskodásra, különösképpen a szülők felé hangzik; hiszen a szülők azok, akik a legelső nevelői gyermeküknek, a akiktől a legjelentősebb benyomásokat kapják egész életükre nézve.

Amikor Luther Márton Kis kátéja minden egységét ezzel a felirattal kezdi: A család fő ilyen egyszerűen tanítsa rá házanépét! — akkor éppen Isten parancsa és az Isten szülőkre tett felelőssége alapján mondja ezt.

Luther szavaira azonban még ezen túlmenően is oda kell figyelniünk. Isten parancsa — Luther szerint — a 4. parancsolatban: Tiszteld apádat és anyádat! hangzik a szülők felé, mert ez az a parancsolat, amely a család tagjainak feladatáról, Istentől rendelt kötelezettségeiről szól. Ezt mondja Luther például a Nagy kátében: „Tudja meg hát mindenki, hogy köteles gyermekeit mindenek előtt Isten félelmére és ismeretére nevelni, ha pedig alkalmasak rá, iskoláztatni és taníttatni, hogy használhatók legyenek ott, ahol szükség van rájuk.” (123. oldal) „Ne gondold hát, hogy ez kedvedre, vagy saját akaratodra van bízva: Isten szigorúan megparancsolta és kötelességeddé tette, s neked ezért felelned is kell majd előtte.” (122. oldal) A jó cselekedetekről című munkájában pedig egyenesen üdvösséges vagy kárhozatos tevékenységnek nevezi a gyermekek nevelését annak megfelelően, hogy Isten tetszésére vagy ellenére tesszük azt. „Bizonytalán igaz az, amint mondani szokták, hogy a szülők, ha semmi más tennivalójuk nem is volna, a gyermekneveléssel elnyerhetik az üdvösséget; ha gyermekeiket valóban Isten szolgálatára nevelik, éppen elég alkalmuk lesz a „jó cselekedetekre”, mert ugyan kik azok az éhezők, szomjúhozók, mezítelenek, foglyok, betegek, jövevények (Mt 25,35), ha nem a gyermek-lelkek, akikkel Isten a te

háza dat kórházzá alakítja át és téged ebben kórházfelügyelővé tesz, hogy te ápd, gondozd, tápláld őket, jó szóval, és cselekedettel: hogy megtanuljanak Istenben bízni, hinni és remélni, őt félni és az ő nevét tisztelni, az esküdzéstől, az átkozódástól tartózkodni; imádkozással, böjtöléssel, virrasztással és munkával fegyelmezni testiségüket, Istennek szolgálni, az ő igéjével foglalkozni és az ünnepnapot megszentelni, meg kell továbbá tanulniok, hogy kevesebbre értékeljék a múlandó dolgokat és türelemmel viseljék el a csapásokat; ne féljenek a haláltól és ne éljenek csak ennek az életnek.” „Viszont az is igaz, hogy egy szülő a legkönnyebben éppen a maga házában nyerheti el a kárhozatot, ha elmulasztja gyermekeinek az elmondottakra való nevelését. ... Mert ímé jönnek napok, amikor azt mondják: boldogok a meddők és amely méhek nem szültek és az emlékek, amelyeket nem szoptak. Azért fognak így panaszkodni, mert a kárhozat gyermekeik (helytelen nevelése) miatt érte őket: ha ugyanis nem lett volna gyermekük, talán üdvözülhettek volna.” (66-67. oldalak)

Ismételjük tehát: a tanítás, a katechetika, a keresztyén nevelés személyes kapcsolatot kíván tanító és tanított között, melyben a tanító Isten parancsának engedelmeskedve tanít, pontosabban tanúskodik Isten dolgairól, és így vezetgeti a hit felé, istenfélelemre és istenismeretre tanítványát. A gyermekek számára az első tanító a szülő, akinek gyermeke hitbéli nevelése vagy annak elhanyagolása üdvösség vagy kárhozat kérdése.

Ez azt is jelenti, hogy a nevelés célja tulajdonképpen csak egy lehet: Istenhez vezetni a gyermekeket. S minden más ismeret, minden más tudás, a tudományok tanulmányozása, az iskolai oktatás-nevelés megszervezése mind-mind csak eszköz az egyetlen cél munkálásában. Luther maga is azért szervezi és szorgalmazza az iskolák létrehozását és a kötelező oktatást, hogy a gyermekek megtanuljanak írni-olvasni, s önmaguk olvashassák a Szentírást, általa pedig épüljenek hitükben.

Mielőtt a Kis és a Nagy káté íródott, Luther Márton gyülekezet-látogató körúton járt. Keserves tapasztalatairól így számolt be: „Istenem! Mennyi nyomorúságot láttam: az egyszerű ember különösen faluhelyen, semmit sem tud a keresztyén tanításból, és sajnos, sok lelkes is nagyon készületlen és alkalmatlan a tanításra. És ezeket hívják keresztyéneknek, ezek vannak megkeresztelve és élnek a szentségekkel, pedig sem a Miatyánkot, sem a Hiszekegyet, sem a Tízparancsolatot nem tudják, s úgy élnek le életüket, mint a jámbor ökör és az okatlan állat!” (Kis káté: Bevezetés 51. oldal) Akkor határozta el Luther, hogy megírja a Kis kátét és a Nagy kátét.

De ha ma közöttünk lenne, vajon mit mondana? Bár az írás és olvasás, s a különböző tudományok terén lényegesen képzetebbek ma gyermekek és felnőttek egyaránt, mit tudnak a keresztyén tanításból azok, akik magukat keresztyéneknek mondják?! Nem vitás egyetlen szülő számára sem, hogy gyermekeit nevelni kell, s megadni neki minden lehetőséget a tanulásra s ily módon az életre. Csakhogy ez a nevelés és ez a felelősség-hordozás elszakadt a céltól: attól, hogy minden ismeret, minden tudomány, az istenfélelemben való elmélyülésért van. Neveljük, oktatjuk őket, hogy talpraesett, szemfüles, életre való felnőttek legyenek belőlük. Hogy csináljanak karriert, szerezzenek sok pénzt, legyenek sikeresek. S minden, minden nevelésünk csak az e földi jólét megalapozására történik. Szélsőséges, de előfordul, hogy már óvodás, kisiskolás korban a szülők tudják, mi lesz gyermekükből. Gyakori, hogy a gyermekek már az óvodában nyelveket tanulnak, mert szükségük lesz rá, és hasznos lesz számukra felnőtt korban. És persze nélkülözhetetlen a sport, mert mozogni is kell a gyermekeknek, s a számítógépes ismeret, s a zenetanulás.

Félreértés ne essék! Nem baj, ha ezeket tanulják a gyerekek. De hol marad a célra koncentráció? A nevelés, melyben minden, minden a hitre irányul? Félreértés ne essék! Nem ateista, vagy egyházhoz nem tartozó szülők magatartásáról beszélek. Magukat keresztyéneknek valló szülők is így gondolkodnak. Hiszen tudjuk. Hol marad a hitre nevelés? Hol marad az imádságra való tanítás, hol marad a közös bibliaolvasás, hol marad az események, az élet hozta témák keresztyén hitben való átgondolása és átbeszélése; hol marad a közös istentisztelet-látogatás? Hol marad a hittanórák fontosságának tudata? Hol marad a családnak a gyülekezethez, mint egy nagyobb családhoz, közösséghez való tartozása? Meg kell, hogy valljam: a szülők és nagyszülők egyre inkább magukra hagyják a lelkészeket és a hitoktatókat a gyermekek lelki, hitbéli nevelésének gondjával. S mi, lelkészek, hitoktatók gyakran úgy érezzük: munkánk annyit ér, mintha a kőműves az alap nélkül az első szinten kezdené építeni a házat. Így pedig csak Isten csodája lehet, ha az építmény megáll.

Mit szólna Luther, ha ma látná ezt? Talán újra leírná a megdöbbenő mondatot: „Az ördögnek is van ezzel valami borzalmas szándéka.” (Kis káté: Bevezetés 53. oldal) De biztosan elgondolkodna azon, hogy mit lehetne tenni, s tenné, ami lehetősége adódna.

Ezt végül nekünk is meg kell tennünk! Hiszen lelkészek, hitoktatók, presbiterok, templomos keresztyének ülünk itt! Munkatársak vagy munkatárssá válni akarók! S köztünk megannyi szülő és nagyszülő! Mit tegyünk gyermekeink, unokáink keresztyén nevelése érdekében? Mit tegyünk gyülekezetünkhöz, a nagycsaládhoz való kapcsolat erősítése érdekében?

Én azt javaslom, nyúljunk vissza reformátor ősünk gyakorlatához! Vegyük elő a kátét, és tudatosítsuk keresztyén felelősségünket! Ne feledjük a személyes tanúszkodás fontosságát, ültessük gyermekeinket magunk köré, és olyan egyszerűen tanítsuk őket hitünk ismereteire, ahogyan azt a kátében megtaláljuk! Ha kérdeznak, szeretettel válaszoljunk, ha kétkednek, testvéri szívvel álljunk mellettük imádságban és a választ együtt kereső beszélgetésben! S ne szégyelljük, ha mindenre mi sem tudunk választ adni, ha nekünk is van kérdésünk és kétkedésünk. Ebből tanulja meg a gyermek, hogy hitéért olykor még harcolnia is kell a kísértések közepe. S ebből tanulja meg a gyermek, hogy a Szentírás olyan kimeríthetetlen forrása Isten igéjének, melynek tanulmányozását és értését soha nem lehet befejezni, az egész élet csak arra elegendő, hogy egyre mélyebbre és mélyebbre ássunk benne. Ha pedig kézen fogjuk és együtt megyünk vele a testvérek közösségébe, azt is meg fogja tanulni, hogy a hit harcában mily áldás a testvérek erősítése, a kétkedésekben mily áldás a hitben előttünk járó testvér erősítése.

Arra kérem az Istent, adja meg evangélikus egyházunk, egyházkerületünk, veszprémi gyülekezetünk számára, hogy e mai munkatársképző nap kiindulópontjává váljon a reformátori gyakorlat éledésének, s mi valamennyien, akik itt vagyunk, szívből elmondjuk az imát: Uram, ébreszd egyházadat, és kezd rajtam, Uram, ébreszd gyülekezetedet, és kezd rajtam, Uram, ébreszd családjainkat, és kezd családomon és rajtam!

Felhasznált irodalom:

Luther Márton: Kis káté; Nagy káté; A jó cselekedetekről
id. Magassy Sándor: Katechetika jegyzet a győri főiskolán tanulók számára

Egyházasdengeleg példát mutatott

Az egyházi iskoláknak 1948. június 16-án történt államosítása napnál világosabban megmutatta az ateista államhatalomnak azt a szándékát, hogy az egyházak felett totális uralmat alakítson ki. Ennek a politikának durva megnyilatkozása volt Ordass Lajos evangélikus püspök és Radvánszky Albert egyetemes felügyelőnek és másoknak 1948 augusztusában történt letartóztatása nyilvánvalóan azzal a céllal, hogy megfélemlítse az egyházakat, és mindenben engedelmességre kényszerítse az államhatalom irányában, mivel önként nem voltak hajlandók az egyházi iskolákat államosításra felajánlani.

Az evangélikus egyház vezetői ellen foganatosított koncepciók lépések széles körben konsternációt, a meghurcolt vezetők irányában pedig mély együttérzést váltottak ki. Mivel azonban az országban a megfélemlítés léggömbje uralkodott, csak kevés személy vagy gyülekezet adott hangot elítélő véleményének, félve a várható következményektől. A gyülekezetek közül — tudomásunk szerint — Egyházasdengeleg evangélikus gyülekezete, élén bátor lelkészével, Szekej Andrással reagált élesen az egyházi vezetők letartóztatása miatt, és ítélte el azt a püspökhöz intézett levélben.

Szekej András, aki 1907-től 1949. április 21-én bekövetkezett haláláig volt Egyházasdengeleg anyaegyházközség és Heréd filia lelkésze, tántoríthatatlanul az igazságot képviselte, és ezért kockázatot is hajlandó volt vállalni.

Bizonyítja ezt a püspökhöz írt egyik levele, melyből az derül ki, hogy a járási főjegyző nemrég felkereste, és arra kérte, hogy jelentse ki, miszerint „a demokrácia nem ellensége az egyháznak”. A válasz erre az volt, hogy „ezt megteszem, és meg is tettem, de viszonzásul azt kérem, hogy egyházi vezetőségünket bocsássák szabadon.” A főjegyző a főispán nevében, illetve megbízásából azt is kérte, hogy „ítélje el Mindszentyt” Erre azt felelte, hogy „elítél-e a mi törvényünk valakit, mielőtt kihallgatták volna? Én a demokrácia mellett vagyok.”

Szorgos kutatások ellenére sem a gyülekezeti, sem az országos egyház levéltárában nem sikerült eddig a tiltakozásra és Szabó József válaszelevelére rábukkanni. Sajnos azok az egyháztagok, akik közvetlenül részesei voltak az erre vonatkozó határozatnak, ma már nem élnek. természetesen az is feltételezhető, hogy mivel az akkori időkben veszélyes volt az ilyen dokumentumok őrzése, azokat még idejében kiemelték.

Természetesen az is feltételezhető, hogy a tiltakozás gondolata a herédi filiától indult ki, mivel Radvánszky Albertnek Heréddel szoros kapcsolata volt. Ott volt ugyanis a nyári kastélya, ahol sokat szokott időzni. A templomban van egy ún. „bárád pad”, fölötté márvány táblával, melyet a rendszerváltás után állítottatott az önkormányzat. Ez báró Radvánszky Albert egyetemes egyházi és iskolai felügyelőre emlékezik. Ez az emléktábla is bizonyítja, hogy milyen nagy tisztelet vette körül 1963-ban bekövetkezett haláláig.

* 1948. március 30-i levél Szabó József püspökhöz. - Országos Egyházi levéltár 675/1949. XII. 30. 25. doboz.

Akár Herédről indult ki a tiltakozás, akár Egyházasdengelegről, egész egyházunk számára példaképpül szolgálhat, hogy akadt egy gyülekezet, egy lelkész az országban, aki nem számolva a következményekkel, fel merte emelni szavát az egyház vezetői ellen történt törvénytelen intézkedések ellen.

Méltó, hogy Egyházasdengelegre és bátor lelkészére, Szekej Andrásra büszkék legyünk.

***

Kertész Eszter

Zsoltár ködben

És néha ködbe érek.
Az út, minek irányát
magam szabtam meg,
elhagy.
Nem látszom. Félek.
Aztán
— amint fűtőtest felett
látható a levegő —
kirajzolódik arcod,
köddé lett leheleted.

Jól van hát,
magam megadtam.
Legyek jószágod vagy magzatod,
Isten.
Terelj vagy növeld magadban.
Hozzád szegődöm.
Nincs kívüled.

Hogy fénybe vonsz,
vagy földbe nyomsz,
még nem tudom.

A fény sátor,
a föld akol
birtokodon.

Boleratzky Lóránd

In memoriam Novák István

Novák István augusztus 31-én történt halálával a protestáns egyház jog egyik szilárd tartóoszlopa dőlt ki. Halálával nemcsak a református egyházat, hanem az evangélikust is pótolhatatlan veszteség érte.

Református lelkészi családból származott. Egyházszeretét egyrészt otthon, másrészt pedig sárospataki gimnáziumi évei alatt szívta magába, ahol teológiai tanár nagypapjának legendás alakja is erősítette ezt. A kétéves kőszegi cöger élet alatt Maller László lelkész hatása erősítette hitbeli meggyőződését, s Jézus Krisztussal való személyes kapcsolata mindvégig megmaradt.

Novák István 1932-ben az 1667-ben Eperjesen alapított és 1919 őszén Miskolcra menekült jogakadémiára iratkozott be. A főiskola magával hozta azt az eperjesi szellemet, amely a történelemből, a reformációból, a helyi és nemzeti hagyományokból és az európai kultúrából táplálkozva a jogtudomány ápolásával párhuzamosan felnőtte nevelte és egyéniséggé formálta a hallgatókat. Az akadémia történetét Az eperjesi-miskolci jogászfűvéség diákélete című, 1941-ben megjelent hatalmas könyvben (524 oldal) dolgozta fel. Bruckner Győző dékán-professzor akkor figyelte fel rá, amikor a Miskolci céhek jogtörténeti jelentősége c. pályamunkával első díjat nyert. Ezt követően az evangélikus (protestáns) egyház jog megismerése, kutatása és írásos művelése vált tanulmányai során központi kérdéssé. A miskolci jogakadémia mint az evangélikus egyház jog művelésére rendelt intézmény ennek a feladatának az egyházjogi szemináriumi munka széleskörű kiépítésével eleget is tett. Novák István ebben fontos szerepet játszott. 1936-ban az angol vitarendszerre tért át a szeminárium. Ennek lényege az volt, hogy egyrészt a „biharországi”¹, másrészt a „sajóvölgyi” szimbolikus egyházkerület, ill. egyházmegye keretei között aktuális egyházi problémák megvárgyalására és széleskörű megvitatására került sor. A miskolci jogakadémiai évek alatt történt 1936-ban „A magyarországi református egyház új alkotmányának”, majd 1937-ben „Az 1913-16. évi budapesti országos ág. hitv. ev. zsinat bizottságai joganyagának”, végül pedig 1943-ban „A magyarországi protestáns egyházak perjogának” a kiadása, amely később a debreceni egyetem jogi karán az egyetemi magántanári képesítés alapjául is szolgált.²

A miskolci jogakadémiának és a debreceni jogi karnak 1949-ben történt megszüntetése, illetőleg „szüneteltetése”, valamint az egyházak ellen megindult koncentrált támadások, köztük az egyházjogi tanszékek megszüntetése és az egyetemi magántanári képesítések felfüggesztése miatt gyakorlatilag hosszú időre megszűnt az egyház jog szabad művelésének a lehetősége.

Novák István széleskörű publikációs háttere, amely az 56-os forradalom után a polgári eljárás jog területén igen nagy számban megjelent tanulmányban nyilatkozott meg, 1968-ban a kandidátusi tudományos fokozat megszerzéséhez vezetett.

¹ A biharországi ág. hitv. ev. szimbolikus egyház Miskolcon 1938. febr. 5-én megnyílt országos zsinatának naplója - Miskolc, 1938. 152 l.

² A második kötet kiszedett állapotban a háborús események alatt megsemmisült; kéziratban van.

Kezdetben mint bíró, később pedig mint megyei bírósági tanácselnök példamutatóan végezte bírói munkáját.³

A miskolci egyetem jogi karának 1981-ben történt megnyitása után szoros kapcsolata alakult ki az egyetemmel, melyet a címzetes egyetemi tanárság és az egyetemi díszdoktorátus odaítélése is jelez.

1990 után megnyílt a lehetőség az egyházjogi jellegű tanulmányok publikációjára. Se szeri, se száma a tanulmányainak, melyek közül csak néhányat emelünk ki: Egyház és állam viszonya Kálvin szerint, Egyházpolitikai gondolatok iskoláink ürügyén, Iskolapolitikánk kérdőjelei, Néma egyház - beszélő egyház, Templom - vagy parlament, Egyházpolitikánk alapvonalai, Protestáns egyházpolitika I-II. rész, Bírói hatalom a magyarországi protestáns egyházakban, Protestáns kultúrpolitika, Az egyházpolitikai módszerek technikája, Protestáns egyházi belpolitika I-II. rész, valamint a jelen cikk szerzőjének Magyar evangélikus egyházjog I-II. kötet c. munkájáról szóló recenziója érdemel figyelmet.

Novák István 11 eljárásjogi monográfiát, 57 polgári eljárásjogi szakcikket, 4 egyetemi jegyzetet, valamint egy művelődéstörténeti monográfiát írt. Mindez az ő szokatlanul nagy termékenységét mutatja.

Róla elmondhatjuk, hogy sokaknak világitott, munkái halála után is előre hintik a fényt a holnapokra.

***

Kertész Eszter

Megváltás előtt

Sötét van. Az ablak foncsora az este.
A kinti sötétség a benti fényt kileste.

Ránk száradt az ünnep. Potyog a túlevél.
Csillagtalán, sáros és szikrátlan a tél.

Isten kisfiát most Egyiptomba küldik,
szomjúsággal telik a szívünk színültig.

Gyertyafüst gomolyog tányéraink fölött,
míg gyöngyöt fűz a fázós gallyakra a köd.

³ Novák István életrajzát „Bíró voltam a diktatúrában” /és még egy kicsit korábban is/ címen írta meg. (2003-ban jelent meg Miskolcon.)

Egyházunk szervezete az új törvénykönyv tükrében

Amikor ezeket a sorokat írom, készítjük elő a IX. budapesti zsinat (2007-2012) alakuló ülését. Még nem tudjuk, ki lesz Smidéliusz Zoltán és Bárdossy Tamás, Lackner Pál és Csepregi Zoltán, Andorka Árpád és Sztruhár András, Ittész András és Muntag András utóda: lelkeszi és nemlelkeszi elnök és alelnök, bizottsági elnök és zsinati gazda.

Nem tudjuk azt sem, milyen tapasztalatokat hoz a 2005. évben hatályba léptetett törvénykönyv – csak reménykedni tudunk, hogy nem volt hiábavaló a munkánk. Az új törvénykönyvben ugyanis fontos egyházigazgatási változások fogalmazódtak meg, amelyek új feladatokat jelentenek a zsinat számára is.

Ha szabad egy profán megfogalmazású gondolattal kezdenem: „Az ismeretlenről nem kell megijedni, hanem meg kell ismerni. Félni azután sem késő.” Amikor beleváltunk ebbe az ismeretlen munkába, az egyház igazgatási rendszerének módosításába, olyan területet tapostunk, amiről sokunknak sokféle véleménye volt. Ez a sokféleség a munka során fókuszálódott. Ma már megint vitatkozunk arról, hogy ez vagy az a rész jól sikerült-e.

Az előzmények

2003. májusában a zsinat elnöksége kihelyezett ülést tartott Sopronban. Ezen a találkozón 10 elképzelés fogalmazódott meg. Ki tömören, ki részletezve, ki írásban rögzítve, ki pedig szóban nyilatkozott arról, hogy milyen változásokat látna szívesen egyházunkban, merre kellene alakítani a törvényeket ahhoz, hogy azok az egyházközségek és az igazgatási szintek jobb működését segítsék. Ennek a találkozóknak eredményeképpen két levél született. Az egyikben az országos elnökséghez fordultunk, és javasoltuk, hogy rendelkezésre álló adatokat gyűjtsük össze: kapjunk áttekintést statisztikáinkról – gyülekezeteink, egyházunk adatairól. A másik levélben az országos közgyűlésnek javasoltuk egy olyan teológiai konferencia összehívását, amelyben egyháztudatunkat, az előttünk lévő missziói feladatainkat fogalmaznánk meg.

2004 januárjában egyházi testületeink – az országos elnökség, a zsinat és a bíróság – elnökei, az országos ügyész és az országos iroda igazgatója irsai találkozójukon kiküldtek egy hat főből álló bizottságot, hogy fogalmazzák meg azokat a feladatokat, javaslatokat, amelyet a zsinat elé tárhatnak az egyházigazgatás megreformálása céljából.

A soproni hatok által megfogalmazott irányadó változtatások az alábbiak voltak:

1. Az országos közgyűlés és a zsinat testületi összevonása, hatásköreik egyesítése,
2. az elnökség létszámának (7 fő) módosítása, amelyben továbbra is figyelembe kell venni a paritás elvét,

3. a bíróságok rendszerének átdolgozása, egy országos hatáskörű, független testület működtetése,
4. a jogszolgáltatás rendszerének átalakítása (becsületszékek létrehozása, az ügyészek tevékenységének rendszerbe foglalása stb.),
5. a választás rendszerének pontosítása,
6. az egyházközségi, egyházmegyei, egyházkerületi önkormányzatok rendszerének egyszerűsítése,
7. a püspöki jogkör módosítása,
8. a bizottságok rendszerének áttekintése,
9. a szankciórendszer és a végrehajtás tematikájának kidolgozása (püspökök bevonása a végrehajtási eljárásba),
10. az egyházmegyéek jogi személyiségének kérdése.

De miért volt szükség erre a javításra? Mi volt rossz az eddigi szervezetben? Hiszen alig 3 évi működés után kezdtünk erről gondolkozni!

Először is: a zsinat elnöksége, amikor 2001-ben felvázolta a hat év zsinati programját, leszögezte, hogy a ciklus felénél meg kell vizsgálni azt, milyen tapasztalataink vannak az általános tisztújítás óta eltelt működésről.

Másodszor: sok testületünk és kevés „hadra fogható” emberünk van. Sokan találkoztunk már azzal, hogy „lasszóval kell keresni” egyes tisztségekre a vállalkozó kedvű testvéreinket. *(Egy ironikus megjegyzés szerint ha négy ember összeül, akkor az ötödik személye dönti el, hogy zsinat lesz-e vagy a Luther Szövetség ülése.)*

Harmadszor: sok esetben testületi feladatok „átlapolódtak”, többen is foglalkoztak ugyanazzal. Az egyházkerületi presbitériumok és közgyűlések párhuzamos működését többen is felismerték, s ennek megfelelően alakult a gyakorlat is. Országos szinten több párhuzamos bizottság is volt: jogi, oktatási vagy gazdasági bizottság a közgyűlés mellett is és a zsinat mellett is működött.

Negyedszer: először a hiányosságokat és működési zavarokat kell felismerni, azután tud a zsinat a pontos, és a kívánt valósághoz igazodó törvényi megfogalmazással segíteni az egyház igazgatásának javításában.

És még egy: az 1991-97 között kialakult demokratikus berendezkedés alapelveit nem kívántuk sérteni. A demokrácia a különféle „hatalmi ágak” egyensúlyára épül – a törvényhozás, a végrehajtás, az igazságszolgáltatás egymástól való elválasztása, és a feladataik pontos elhatárolása biztosítja azt, hogy ezek egyike sem nőhet a másik kettő fölé.

A zsinat a fenti munka összefogásával e sorok íróját bízta meg. Az ötletelés („brain storming”) és az elvi vita után fokozatosan alakult ki a szöveg, sorban az egyházközségekről, az egyházmegyékről, az egyházkerületekről, végül pedig az országos egyházzal szóló törvényjavaslat szövege. A kínládásokról, a vitákról, az éjszakáig tartó bizottsági ülésekről itt nem kívánok részletesen szólni. A munka eredménye pedig a 2005. évi IV. törvényben olvasható.

Mi változott?

A újításokat és módosításokat nehéz lenne mind felsorolni, ezért csak néhány igazán lényeges változást emelnék ki.

Az egyházmegyei presbitérium ezentúl nem „képviselési rendszerű” lesz. A képviselés a közgyűlésben gyakorolható. A presbitériumot az egyházmegyei munkáágak tisztségviselői alkotják. Őket a közgyűlés választja, s időről időre be kell számolniuk munkájukról. Egyházmegyei presbiter az esperes, a felügyelő, ezek helyettesei, továbbá az evangélizációs és missziói felelős, az ifjúsági felelős és a gazdasági felelős. Ezáltal egy olyan testület irányítja az egyházmegye életét, amely kevés tagból áll, hatékony megbeszéléseket folytathat, s nem kell állandóan a kevéssé érintett tagok passzivitásának „gyümölcszeit” élvezniük. A közgyűlések létszáma is kisebb lett, mert egy-egy gyűlekezetet 3 küldött képvisel, kivéve a nagyobb, többlélekszes gyűlekezeteiket.

Az egyházkerületben megszűnt a kettős testületi rendszer – a szerepüket a volt presbitérium és a közgyűlés közötti létszámú képviselési közgyűlés vette át. Ezzel ugyan megszűnt az egyházkerület elnökségének munkájához közvetlen háttérrel adó presbitérium, de a kerületi tisztségviselőkre továbbra is, és ezentúl közvetlenül támaszkodhat a püspök és a felügyelő.

Országos szinten van a legnagyobb átrendeződés. A törvényhozás és a stratégiai keretirányítás feladatait ezentúl a zsinat látja el. Ez a változás az, amit másként úgy fogalmazhatunk, hogy a közgyűlést és a zsinatot összevontuk. E testület legfőbb feladatai a törvényalkotás mellett az országos tisztségviselők munkájának ellenőrzése, a külső kapcsolatokkal összefüggésben a megállapodások elvi meghatározása illetve azok jóváhagyása. Fontos különbség a korábbiakhoz képest, hogy a költségvetést ezentúl – törvény formájában – a zsinat fogadja el. A zsinatnak 67 szavazati jogú tagja van, ez kevesebb, mint eddig a zsinat és a közgyűlés összlétszáma (85 fő) volt.

Az országos presbitérium és az országos elnökség felel az egyház működésének irányításáért, a törvények és zsinati határozatok végrehajtásáért. Az országos presbitériumot ezentúl 14 fő alkotja – egyházkerületenként 4-4 ember, továbbá az országos felügyelő és az országos ügyész. Az országos feladatok – munkáágak működtetése, a költségvetés helyes felhasználása, az egyházon belüli információáramlás és közös munka irányítása, valamint a külső kapcsolatok ápolása – a havonta találkozó presbitérium ülései között az elnök-püspök és az országos felügyelő felelőssége. Ebben a munkájukban az országos irodára és a munkaági bizottságokra támaszkodhatnak.

A munkaági bizottságok száma és létszáma is csökkent. 8 állandó bizottság áll fel a következő hónapokban, egy-egy bizottság 12 tagú lesz. A kerületek képviselői mellett várhatóan szakértő tagok kooptálására is sor kerül majd. Feladatuk a munkaági munkatervének összeállítása, s a végrehajtás koordinációja.

Mi valósult meg az eredeti elképzelésekből?

Egyrészt azt mondhatjuk, hogy sok minden, hiszen

- az országos közgyűlés és a zsinat testületét összevontuk, hatásköreiket egyesítettük,
- az elnökség létszámát 7 főről 2-re módosítottuk (elnök-püspök és országos felügyelő),

- a bíróságok rendszerét átdolgoztuk, egy országos hatáskörű, független testület működik 2006 eleje óta,
- a jogszolgáltatás rendszerét átalakítottuk (lelkészi becsületszékeket lehet létrehozni, kettő már meg is alakult, az új jogszolgáltatási törvény új rendszert ír le),
- a választási törvényt pontosítottuk,
- az egyházközségi, egyházmegyei, egyházkerületi önkormányzatok rendszerét egyszerűsítettük,
- a püspöki jogkör módosítása, létrehoztuk a püspöki tanácsot,
- a bizottságok rendszerét módosítottuk, azok számát és a bizottságok tagjainak számát csökkentettük,
- a szankciórendszert kiegészítettük (püspökök bevonása a végrehajtási eljárásba, a fegyelmi tanács),
- az egyház önkormányzatainak és önálló gazdálkodással rendelkező szervezeti egységeinek lehetősége van a jogi személyiséggé válásra.

Ugyanakkor azt is látjuk, hogy a „soproni hatok” elképzeléseitől sok tekintetben eltértünk: a részletek kidolgozása során másként kellett döntenünk, mint ahogy az az általános elképzelések felvázolása során kívánatosnak tűnt. Az is világos ma már, hogy merészebben is léphettünk volna, néhol kisebb testületeket lehetett volna felállítani, másképp is csoportosíthattuk volna a feladatokat. Ezek a lehetőségek a következő zsinat előtt is fennállnak – ha szükséges, gondolom, az egyház ezen az úton tovább is fog lépni.

Sok nehéz kérdés vetődik fel egy ilyen munka során. A részletekben éppúgy, mint az általános elvek felállításakor. A jó rend, a helyes működés nem elsősorban a szervezeten múlik, hanem azokon a lelkeken, akik tesznek az egyházunkért. Az informált szavazótól a bólogató Jánosokig széles a paletta. A felnőtté válás korát éljük. Ha szabad egy profán megfogalmazású gondolattal zárnom: „*A hit hegyeket tud megmozgatni. De csak ha mindenki húzza – és egy irányba.*” Szeretném, ha a most választott testületek a jó rend érdekében fantáziadúsán tudnák megtölteni e szervezeti vázat étellel, munkával.

***

Isten önmagában való természete felfoghatatlan, mert meghaladja értelmünket. Kedvezésül ezért vett fel olyan természetet, amely közismert, hiszen azonos a mienkkel. *Ebben vár minket, itt található, – másutt sehol.*

Luther Márton

Testvérek között

I.

Jövőre lesz hatvan éve, hogy a svédországi Lundban megalakult a Lutheránus Világszövetség. Folyóiratunk tavaszi számában bővebb megemlékezést tervezünk ezzel a jeles eseményrel kapcsolatban. Ordass Lajos püspök, aki egyházunk képviselőjeként részt vett ezen az ünnepi alkalmon, a világgyűlést megelőzően hosszabb körutat tett evangélikus testvérek között Európában és Amerikában. Tapasztalatairól, úti élményeiről hazaérkezése után, 1947 szeptemberében és októberében több előadásban számolt be a budapesti Deák téri gyülekezetben. A közelgő jubileum kapcsán ezekből az előadásokból közlünk mostani és majd jövő évi számainkban néhány részletet.

Az előadások géppel írott szövegét Dedinszky Gyula és felesége, Ordass Zsuzsa bocsátotta rendelkezésünkre. Köszönet érte.

A szerkesztő

*

A második világháború pusztító orkánja végigszántotta országunkat. Amikor bűvőhelyünkről elővakodtunk, lábunk romokra hágott.

Hazánk, egyházunk, otthonunk romba dőlt.

Az újrakezdés parancsa állt előttünk. Az egyház életében is.

Hosszú idő kellett ahhoz, hogy világos képet kapjunk az egyház veszteségeiről. Amikor pedig minden világosan állt előttünk, akkor azt is tudtuk, hogy külföldi testvéreink segítségével nélkül nem tudjuk a károkat helyreállítani. Hiszen az egyház tagjai maguk is kivétel nélkül mindannyian lerongyolódtak.

Szinte elképzelhetetlen nehézségek között próbáltunk kapcsolatot létesíteni a külföldi hittestvérek felé. Postaközlekedés nem volt. Külföldi látogatóink nem jöhettek. A svéd Vöröskereszt ételment szállító sofőrjei útján igyekeztem egy-egy levelet külföldre juttatni. Persze így is csak nagyon kezdetlegesen lehetett helyzetünket a külföldiek szeme elé tárni. Válaszírataik — ha ilyenek egyáltalában eljutottak hozzánk — azt bizonyították, hogy elképzelni sem tudják a viszonyokat, melyek közé jutottunk.

Ezért mindinkább kívánatosá vált, hogy közülünk valaki személyesen utazzék külföldre, és úgy tájékoztassa az ottani köröket helyzetünkről. Maguk a külföldiek is érezték ennek a szükségességét. Genfből, az Egyházak Világtanácsa központjától egyházunk meghívást kapott, hogy vegyen részt a károsult egyházak segélyezését tárgyaló gyűlésen, 1947. március hó elején. Eideig Erling svéd érsek úr Svédországba szóló meghívást küldött nekem. Meghívólevelében azt írta, hogy szeretné, ha személyesen adnék fölvilágosításokat a magyar evangélikus egyház állapotáról. Azután pedig megérkezett egyházunk címére az a meghívó is, amelyből megtudtuk, hogy a Lutheránus Világszövetség megalakítása céljából világgyűlést hívtak

* Az Egyházak Világtanácsa mint hivatalos szervezet csak 1948-ban alakult meg. (A szerkesztő)

össze 1947. június 30. és július 6-ika közötti időre Svédországba, Lundba. Erre a világyűlésre egyházunk képviselőit is elvárták.

Ilyen előzmények után egyházunk vezetősége megbízott azzal, hogy igyekezzem útlevelet szerezni. Képviseljem egyházunkat az Egyházak Világtanácsának svájci összejövetelén, valamint a Lutheránus Világszövetség lundi találkozásán. A két fontos gyűlés időpontja között azonban majdnem négyhónapos időszak maradt üresen. Kérdéses, hogyha svájci utamról visszatérek, tudok-e majd négy hónap múlva újra kiutazási engedélyt szerezni. Így merült fel az a terv, hogy a közbeeső négy hónap folyamán látogassam meg az amerikai, a svéd, a norvég, a dán, a finn és a német evangélikus egyházakat is. Ilyen módon vegyem föl közvetlenül a kapcsolatot, személyes érintkezés útján.

A terv így szépen el is volt rendezve. A legfőbb kérdés azonban az volt, hogy Isten megadja-e hozzá beleegyezését. Körülvesz-e Szentlelke csodáival, amelyek nélkül egyetlen lépést sem tudok tenni.

Mert 1947 februárjában — állapítsuk meg ezt ma este mindannyian — a lehetlenséggel volt határos, hazai viszonyaink közül majdnem fél esztendeig tartó, sok országra kiterjedő külföldi útra kelni. Ezekon a nehézségeken csak Isten vehet erőt.

Emberileg számítgatva is azonban, utazásomnak semmiféle biztosítéka nem volt. Az útlevelet és a kiutazási engedélyt hosszas utánjárás árán, sokszori csüggedés után kaptam meg. Még a természeti erők is, mintha akadályokat akarnának gördíteni elém. Az „Arlberg express” az előző héten nem közlekedett, mert Ausztriában hótorlaszok zárták el az útját. Zsebemben pedig csak az említett meghívólevelek voltak, a Zürichig szóló vasúti menetjegy és még 150 svájci frank. Nem nagy felszerelkedés ez egy féléves útra.

Egyik barátommal nemrégiben beszélgettem utamról. Amikor meghallotta utazásomnak ezeket az előfeltételeit, azt mondta, hogy ezt az utazást valóban a „hit útjának” lehet nevezni. Amióta barátom ezt kimondta, azóta szeretem utamnak ezt a megjelölését. Igazán nem volt egyebem, mint hitemnek két üres keze, mellyel megfogóztam Isten hatalmas kezében, és úgy kértem őt: tegyen velem, amint ő akarja.

Hallgatóim közül bizonyára többen emlékeznek arra, hogy február 23-án innen, a Deák téri templom oltára elől indultam el külföldi utamra. Annak az istentiszteletnek az emléke és az a meggyőződés, hogy küldetésem sikeréért, személyes boldogulásomért sokan imádkoznak, igen sok nehézségen lendítette át lelkemet utazásom során.

*

Utam Svájc felé viszonylagosan jó volt. A háborús rongálódások miatt persze lényegesen hosszabb ideig tartott, mint ezeket megelőzően. Sok ország- és megszállási zóna-határon kellett áthaladni, és minden ilyen helyen a vonat hosszabb ideig vesztegelt. Az útlevelet és az igazoló iratokat szinte állandóan kézben kellett tartanom. Budapestről vasárnap délben indultam, és hétfő este lett, mire a vonat Zürich pályaudvarára befutott.

Hazai földön egyhangú, havas tájon futott át velem a vonat. Az utolsó állomáson: Hegyeshalomban kedves élményben részesítettek. Megemlítem, mert ez az élmény kedves emlékként egész utamon végigkísért. A hegyeshalmi gyülekezet vezetősége meleg szeretettel bocsátott utamra.

Bécs felé közeledve nagyon szerettem volna összehasonlítást végezni hazánk és Ausztria fővárosának háborús sorsa között. De az idő annyira ránk esteledett, hogy még a vasútvonal mentét is inkább csak sejtette, mint látta a szemem.

Ausztria hegyei között a következő napon találkoztunk azzal a vonatmaradvánnyal is, mely az előző héten hóviharba került és kisiklott. Ez torlaszolta el egy ideig a vasúti közlekedés útját.

Mínél nyugatabbra tartottuk, annál inkább maradoztak el mellőlünk a háborús pusztulás nyomai.

Buchsnál, Svájc határállomásán, mintegy varázsütésre minden megváltozott. A vonat hosszú ideig tartózkodott itt. Közben bőségesen volt alkalmam arra, hogy valósággal lélektani tanulmányokat folytassak. Az állomáson déligyümölcsök tömege mosolygott az utasok felé. Legtöbb utas évek sora óta nem is látott ilyeneket. A jó valutájú emberek elfeledkeznek az önuralomról, emberi méltóságról, és mint-ha évek mulasztását most egy félóra alatt kellene pótolniuk, habzsolva eszik a narancsot, banánt, fügét, datolyát. Ha tíz kezük volna, mind a tízet megraknák, hogy vonatindulás után is lehetőleg pukkadásig mindig ehessenek.

Aztán átrobogott a vonat — a béke világába. Nem a problémák nélküli világba. Később ugyanis itt is alkalmam volt megérezni az égető problémák perzselő forróságát. De az emberek lakóházait legalábbis nem szántotta föl a háború ekéje. Kül-sőségeiben békés ez a világ.

Aztán megérkeztem rendeltetésem első helyére: Genfbe.

Testvérek közé kerültem.

Milyen furcsa! Az első meglepetés ... az a hűvösség, mely megcsapja lelkemet. Persze! Hiszen ez természetes! Ismeretlen ember vagyok, ismeretlen nép egyházát képviselem. Az is könnyen lehet, hogy jártak már itt előttem olyan emberek, akik nem a lelkes indulat szavával szóltak rólunk és rólam.

De nem felejttem el: testvérek közé indultam. És az Úr Jézus Krisztus evangéliumában gyökerező, valóságban létező testvériséget csakhamar boldogan meg is ismerhettem.

GENF

... Természetesen áthullámszik lelkemen mindaz, ami e város múltjából a reformációra tartozik. Hősi küzdelmek, hitvalló hűség emlékei. Csendes hódolattal fejet hajtok. De számomra ez a város nem csak a múlt. Nekem ez a város most a keresztyén testvéri összefogásról, az evangéliumi mentő szeretetről és a biztató jövőről beszél.

Az Egyházak Világtanácsának székhelyére jutottam tehát. Ellentétben a Népszövetség káprázatosan szép genfi palotájával, itt, örömmre, egyszerű épületek kis csoportját találtam. Közöttük sok a színtelen, fából készült barakképület. De a munkaszalok mellett mindenütt a Megváltó tűzétől meggyújtott lelkes szeretet szolgál. Maguk a munkások szegényes körülmények között az egyházmentés leg-gazdagabb szolgálatait végzik el. Itt találkoztam evangélikus egyházunk amerikai, svédországi, dániai, németországi képviselőivel. Nekik több értesülésük volt a világban küzdő evangélikus egyház különböző részeiből. Újságra szomjas szívvel szívtam föl minden tájékoztatást. Ez a hely volt tehát az első forrás, melyből bizonyos értesüléseket szerezhettem.

A második hely, ahol különböző nemzetek egyházainak képviselőivel találkozhattam:

CÉLIGNY-CHATEAU DE BOSSEY.

Az Egyházak Világtanácsának szemináriumuma működik itt. A különböző országok különböző egyházi közösségeinek fiataljait gyűjtik itt egybe. A szorosabb együttműködés alapjait akarja itt lerakni az Egyházak Világtanácsa. Itt találkoztam svéd, norvég, dán és szlovákiai evangélikusokkal. Mindössze egy napot töltöttem itt e fiatalok között. De ez az egy nap is elegendő volt ahhoz, hogy estére hazatérve ezt írjam föl naplójegyzeteimbe: "Bossey jó hely. Itt Isten Szentlelke végzi gyűjtő munkáját."

CHEXBRES

Az Egyházak Világtanácsának újjáépítési konferenciáját Chexbresbe, a Genfi-tó partjára hívták össze.

Az ember kezében az író toll, ajkán a szó otromba eszközzé válik, ha megkísérli csak vázolni is azokat a természeti szépségeket, melyek Genf és Chexbres között feltárnak az utas előtt. A Genfi-tó északi partján Lausanne-on keresztül visz az út Chexbresbe. A túlsó oldalon — a déli parton — kristálytisza levegőben emelkedik magasba a csillagokkal társalkodó Mont Blanc.

A chexbres-i újjáépítési konferencia szinte az egész keresztény világ képviselőivel találkoztam. Közöttük voltak az evangélikus egyházak képviselői is. A tárgyalás úgy folyt, hogy az egyházak képviselői előadások keretében vázolták otthoni helyzetüket. Az adakozó egyházak képviselői és a segélyezett egyházakéi is. Itt alkalmam volt hosszabb felszólalás keretében megrajzolni mostani helyzetünket. Ez a konferencia olyan volt számomra, mintha valami képeskönyvből lapoztam volna. Sorban tárult föl előttem a különböző országok egyházi helyzete. Némelyik egyszerű, áttekinthető vonásokkal, a másik zavaros képekben vagy homálytól borítottan. Ezeket a képeket később Lundban alkalmam volt kissé kiegészíteni a Lutheránus Világgyűlésen.

Amíg a szomszéd egyházak képviselőivel találkoztam, vagy a róluk halott híreket magamban összefoglaltam, érdekes tapasztalat igazolását éreztem át. Azt tudniillik, hogy amikor az ember másokkal találkozik és velük szorosabban összeismerkedik, az ember öntudatlanul is jobban látja meg a saját helyzetét.

A magam részére levontam azt a tanulságot, és ezt most itt azonnal tovább is adom, hogy első kötelességünk egymás alaposabb megismerése. Sokszor érzem ugyanis megszegyenülést azon, hogy amíg a távolabbi egyházak életfeltételeit meglehetősen jól ismertem, igen gyakran megtörtént, hogy kénytelen voltam tájékozatlanságomat beismerni, amikor valaki a szomszédunkban lévő egyházak sorsa felől érdeklődött nálam. És talán nem tévedek, ha azt gondolom, hogy e tekintetben nem állok magamban. Pedig ez nincsen így jól!

A közvetlen környezetünkben élő evangélikus egyházakról: Ausztria, Csehország, Jugoszlávia, Lengyelország és Románia egyházairól megláttam, hogy ezek sokkal erőteljesebbek, elszórványosodottabbak, mint a mi evangélikus egyházunk. Tehát ezek sorában lélekszámra — de talán életerő szempontjából is — mi vagyunk az erősebbek.

Ha erőtlenségünk ellenére is, szomszédaink között mi vagyunk az erősebbek, akkor nyilván az a parancsunk, hogy az egymást segítő szolgálatban mi járjunk elől. Egymást támogatni pedig csak akkor tudjuk igazán és bölcsen, ha egymás életfeltételeit jól ismerjük.

A Lutheránus Világszövetség alelnökévé történt megválasztásom óta fokozottabban is kötelességemnek érzem, hogy a szomszéd egyházakkal szorosabb kapcsolatot létesítsek. Visszatérésem után hamarosan javaslatot is tettem egyház-egyetemünknel, hogy bízson meg azzal a feladattal, hogy a bennünket környező országok evangélikus egyházainak képviselőit testvéri találkozásra egybehívjam. Ha Isten akarja és megengedi, akkor megújított főtáborunkban ezt a konferenciát a közeljövőben meg is valósítjuk. Testvéreket szeretnénk ilyen módon egybehívni testvéri találkozásra.

Közép-Európának ebben a részében sok kicsi nép kicsi állami közösségekben éli küzdelmes életét. Ezeknek a népeknek egymás közötti életét az évszázadokon át sok éles ellentét keserítette meg. Semmi kétségem, hogy e népek mindegyike külön-külön bőségesen ki tudja mutatni, hogy milyen történelmi események idézték elő ezeket az elmérgesedett sérelmeket. És ezek az ellenségeskedések gyakran szembeállították egymással még a testvéregyházakat is. A múltban nem tudtunk egymásnak segítőkészséget nyújtani. Sőt, legtöbbször az ökölboszorított kéz volt az egyetlen, amit egymásnak mutogatni tudtunk. Mindannyian jól látjuk keserves jelenünkben is, hogy a múltnak ezt a nagyon terhes örökségét még a világháború rettenetes ítélete sem tudta eltemetni.

De mi haszna és hová vezet, ha ezeket a sérelmeket gyógyíthatatlanul adjuk át az egymást követő nemzedékeknek?

Jézus Krisztus evangéliuma arra tanít és egyben arra kötelez, hogy egymást testvérként karoljuk föl. Az egyes embereknek is ez a keresztyén törvénye. Nemzeteknek is. Azért ma igazán meg kell értenünk, hogy az egymás mellett ellenségesen, bizalmatlanul vagy közömbösen élő népek között az első kézfogásnak a hittestvérek részéről kell megtörténnie.

***

Ha Krisztust helyesen akarod értelmezni és igaz valójában leírni, akkor arra kell figyelned, ahogy az angyal teszi ezt. Szerinte a Krisztus = „nagy öröm”.

Luther Márton

Ittész Gábor

Egy huszadik századi Luther-portré

Eric W. Gritsch: *Isten udvari bolondja -
Luther Márton korunk perspektívájából*
Fordította: Böröcz Enikő -
Ifj. dr. Fabiny Tibor utószavával -
Luther Kiadó - Budapest, 2006

1983-ban, Luther születésének 500. évfordulójára jelent meg az osztrák származású, Amerikában élő neves Luther-kutató egyháztörténésznek, Eric W. Gritschnek a reformátorról írt átfogó tanulmánya, amit most, több mint húsz év után vehet kezébe a magyar olvasó. A komoly tudományos apparátussal rendelkező munka külön értéke, hogy nemcsak a szakirodalmat gazdagítja, hanem a laikusok számára is olvasható formában tárgyalja Luther életútját és teológiáját. S ha meggondoljuk, „hogyan magyar nyelven mind ez ideig nem jelent meg olyan monográfia, amely Luther életét és életművét teológiai szempontból is átfogóan és elfogadhatóan mutatná be, értékelné, valamint utalna a Luther-szövegekre mint elsődleges forrásokra...” — amint arra ifj. Fabiny Tibor utal a kötet utószavában (305. l.) —, akkor azt kell mondanunk, hogy E. W. Gritschnek ez a könyve több mint hézgapótló a hazai evangélikusság számára.

A kötet címében az *udvari bolond* képe Luther egyik 1520-ban keletkezett iratából való. *A német nemzet keresztyén nemességéhez a keresztyénség állapotának megjavítása ügyében* című fontos reformatori iratát barátjának és kollégájának, Amsdorf Miklósnak ajánlja, s ezekben a sorokban írja: „Tudom jól, a szemrehányást ki nem kerülöm a hallatlan vakmerőség miatt, hogy én szegény, semmi ember, a magasságos és főrendekhez ily főbenjáró dolgokban fordulok, mintha bizony Luther doktoron kívül senki sem volna az egész világon, aki a keresztyén társadalom dolgát a szíven viselné, és azoknak az igen előkelő férfiaknak tanácsot adhatna. Nem is mentegetem magam, vessen rám követ, aki akar. Egy bolondság nem sok, ennyivel talán még adós vagyok Istenemnek s a világnak: ezt szeretném mostan, hogyha sikerülne, becsületesen leróni, és legalább egyszer udvari bolondnak is felcsapni... Hiszen nem egyszer szolt már a bolond is okosan...” (Masznyik: D. Luther Márton művei II. kötet 23-24. l.)

Gritsch professzor monográfiája három nagy fejezetre oszlik. Az első (*Történelmi arcél*) Luther életútját tekinti át a reformátor írásaiból és asztali beszélgetéseiből vett gazdag idézetanyaggal. Eközben a hangsúly nem egyszerűen a külső eseményekre esik, hanem sokkal inkább a tartalmi kérdésekre. Így ebben a fejezetben a reformatori teológiai gondolkodásának és munkásságának keresztmetszetét kapja az olvasó. Oly módon azonban, hogy a szerző a reformatori életmű pozitív értékeinek megmutatása mellett felvillantja a kritikus mozzanatokat is.

A második fejezet (*Nyugtalanító hagyaték*) egyrészt a reformatori életművet teszi néhány, korunk perspektívájából kritikus ponton vizsgálat tárgyává. Először Luther szentírás-, ige- és hagyomány-értelmezéséről szól, amit ugyan több ponton nem tud elfogadni a modern hermeneutika, de aminek mégis átütő erejű alapon-

dolata a törvény és evangélium közötti különbségtétel és a Krisztusra koncentráció irásszemlélet. Ezután a reformátori hagyaték két, ma különösen is vitatott pontjával foglalkozik. Az egyik az ún. két birodalomról szóló tanítás. Ennek lényege, hogy a reformátor szerint Isten kétféle módon kormányozza a világot: a törvénnyel, a világi felsőbbség révén biztosítja az élet külső feltételeit és rendjét; az evangéliummal pedig, az egyház szolgálatán keresztül munkálkodik az ember üdvösségén. Luthernak ezzel kapcsolatban megfogalmazott gondolatait a 20. században nem kevésszer marasztalták el. Tegyük hozzá: részben a reformátor tanításának félreértéséből adódóan. Mindenesetre, amikor a szerző a reformátor gondolatait részletesen ismerteti, figyelmeztet arra, hogy „a két birodalom erkölcséről” szóló bármely vitának számításba kell vennie a 16. század és a későbbi korok közötti radikális különbséget. Csak későbbi korokban vált igazolhatóvá az igazság érdekében folytatott politikai forradalom.” (185. l.) Mindez azonban nem teszi érvénytelenné az ún. két birodalommal kapcsolatos lutheri mondanivaló alapvető igazságát.

A másik vitatott pont Luthernak a zsidósághoz való viszonya. Ez utóbbiban sajnósan jogosan éri kritika őt, s ennek Gritsch professzor egyértelműen hangot is ad. „Annyira szerette az Ószövetséget mint a keresztények Szentírását — írja Gritsch —, hogy ez rosszindulatú féltékenységgel töltötte el a zsidókkal szemben, akik azt állítják, hogy az üdvösség Istentől származik, úgy, hogy közben nincs szükség Jézusra mint Messiásra. Ez a féltékenység eredményezte azt, hogy Luther a zsidóság szigorú és kegyetlen kritikusa lett...” (206. l.) Ugyanakkor „mégis azt kell mondani, hogy Luther inkább *teológiai* „antijudaizmust” fabrikált magának, nem pedig *biológiai* „antiszemitizmust”... Ezért nem Luther annak a német antiszemitizmusnak az őse, amely a zsidók tömeges lemészárlásához vezetett...” (207. l.).

A fejezet utolsó szakaszában először a Lutherral kapcsolatos pszichológiai (pszichohistóriai) vizsgálódásokkal és vélekedésekkel foglalkozik. Majd egy lenyűgöző táblázatban tekinti át a reformátor életét, egymás mellé állítva az egészségi állapotáról ismert információkat és szellemi teljesítményeit (igehirdetések, előadások, tanulmányok stb.).

A harmadik fejezet (*Ökumenikus örökség*) Luther teológiájának és életének marandó értékeit veszi számba. A *Krisztocentrikus teológia* című szakasz a reformátori teológia legfontosabb tanításával, a hit által történő megigazulással kapcsolatos korabeli és napjainkban is jelentkező kérdéseket járja körül. A kereszt alakú egyházzáról szóló részben a tanítványi élet és a Krisztus követésében keresztet hordozó egyház kérdéseivel foglalkozik. A *teljes élet* című szakaszban egyrészt Luthernak a mindennapi keresztény életre vonatkozó gondolataival találkozunk, másrészt a reformátor személyiségének emberi oldalát rajzolja meg néhány vonással a könyv.

A kötet utolsó szakasza „Isten udvari bolondját” a történelem ítélőszéke előtti helyzetében vizsgálja, s eközben megismerkedhetünk a Lutherral kapcsolatos népszerű és tudományos értékelésekkel. Majd a reformátor „posztumusz rehabilitációját” ismertető rövid összefoglalás és egy részletes időrendi táblázat zárja Eric W. Gritsch könyvét, amelyben együtt láthatjuk a világ- és kultúrtörténet, ill. Luther életének eseményeit.

Gritsch professzor Luther-monográfiáját forgatva köszönetet kell mondani nemcsak a szerzőnek, hanem a fordítónak, a lektoroknak és a kiadónak is ezért az értékes munkáért.

Mirák Katalin

Dokumentum-csokor

Adalékok a Magyarországi Református Egyházban az 1956-57-es esztendőben történtekhez. Dokumentumok a Református Megújulási Mozgalom és az Országos Intézőbizottság tevékenysége, valamint a megtorlások történetéből. A kötetet szerkesztette, a bevezető tanulmányt írta, a dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket készítette Ladányi Sándor. Bp, 2006, Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója.

Vannak könyvek, amelyek létezése önmagában is érték. Ez is ilyen. A számszerűsített évforduló szokványos apropóvá válhat, működhet azonban pozitív módon is. Kötelez: emlékezni, visszaemlékezni, megemlékezni, értékelni, mérleget vonni. Az egyháztörténész is teszi a maga dolgát, például dokumentumkötetet állít össze. A dokumentum-gyűjtemény tiszta műfaj. Az alapvető, de eddig elzárt vagy csak kevesek számára megismerhető iratok közlése hiánypótló jellegű. Jelzi egy közösség aktuális közérdeklődésének irányát is. 50 év azonban veszedelmesen hosszú idő: a letisztulás mellett épp elegendő a közös nemzettudat újabb elemeinek sematizálódásához. Filmek hagyományozzák tovább a fiatalabb nemzedék számára a forradalmi legendáriumot. Számos múzeum tiszteleg idén kiállítással a forradalom emléke előtt. Fotók, korabeli filmfelvételek, a hétköznapi élet tárgyai, ruházata, fegyverek, járművek vagy a képzőművészet és az irodalom kiváló alkotásai természetesen mind-mind hozzáadnak 1956 teljesebb megismeréséhez. Tiszteletben tartva ezek olykor semmivel sem helyettesíthető eszközeit és lehetőségeit, és elismerve, hogy a legnagyobb tömegek e csatornákon érhetők el, mindez mégis figyelmeztetés: ahogy lassan kihal mellőlünk a forradalom aktív nemzedéke (akár az áldozatok, akár a gyilkolók), ahogy fogynak a személyes emlékek, 1956 lassan művészeti, múzeumi témává alakul át. Így hát különösen felértékelődik egy-egy dokumentumkötet jelentősége. A kortársaktól származó, a korszak stílusjegyeit (is) magán viselő eredeti és korabeli szövegek szikár, kegyetlen szókimondása, tényanyaga, utólag nem tagadható szemlélete segít megőrizni a forradalom és a szabadságharc friss emlékezetét. Ezek ismeretében lehet érzékenyen, árnyaltan és tájékozottan gondolkozni a történekről, nélkülük a tényszerűség rövid időn belül csorbát szenved. Ma, amikor a „gulyás-kommunizmus” szellemiségének szívós továbbéléseként hajlunk „csak a szépre” emlékezni.

De vajon nem „úri passzió” egy ilyen gyűjtemény? Kiválasztott kevesek szórakozása? Hiszen az emberek általában ritkán ülnek le csak úgy, a maguk gyönyörűségére dokumentumokat olvasgatni. Máskülönbent divatos műfaj manapság a gyűjteményes kötet. Mintha a történész szakma ezzel a könnyebbik utat választaná, mert mennyivel egyszerűbb munkának látszik, mint összefoglaló, értékelő tanulmányokat írni! Manapság nem születnek sorra az enciklopédiák. Számos alap- és rész munka készült eddig 1956-ról is, de a nagy összefoglalóknak ma még nincs kairoisa. A szakma nagyjai szerint 1-1,5 évtized még biztosan szükséges az iratok gyűjtéséhez, a szintetizálást pedig valószínűleg a következő nemzedék fogja

elvégezni. Az újraértékelés is előttünk áll, mert az elmúlt 50 év – sokszor elhallgatva vagy figyelmen kívül hagyva nyilvánvaló tényeket – jobbra értelmezésből, sommás értékelésből állt. A részletkérdések feldolgozása és a dokumentumok közlése tehát alapvető fontosságú. Köszönet illeti e munkáért a kötet szerkesztőjét.

Vannak könyvek, amelyek létezése önmagában is érték. Még akkor is, ha az némi csalódást is jelent: szerkesztése, pontosabban szerkesztetlensége miatt. Nehéz ugyan eldönteni, hogy a formai hiányosságok milyen határon túl válnak tartalmi hátránnyá. Teszik egy alapvetően kitűnő ötlet eredményét nehézkesen használhatóvá, ezzel gátolva, hogy magához a témához közelebb kerülhessünk. Ez esetben erről nincs szó, a következőkben sorolt, elsősorban formai, szerkesztési szempontok, praktikus észrevételek a kötet értékét alapvetően nem befolyásolják.

A vaskos könyv kemény fedeles borítója a hagyományos forradalmi színszimbolikának megfelelően vörös-fekete (sötét). A legszembetűnőbb azonban, hogy nincs rajta nagybetűs cím. A kötetnek nincs igazi címe! A tekervényes, magyarázó mondatok inkább csak alcímnak tűnnek. A két kifejezés (adalékok és dokumentumok) jelentése azonban, bár két műfajt jelöl, mindvégig talányos marad. Sem a tartalomjegyzék nem segít abban, sem a kötet végigolvasása után nem válik világossá, hogy a szerkesztés szempontjából mi a valódi különbség az „adalékok” és a „dokumentumok” között.

A kötetet részletes bevezető tanulmány nyitja. Ebben a szerkesztő a magyarországi református egyház 1955-56-os magatartását, tevékenységét, történéseit tárgyalja, megújulási kísérleteit elemzi. Ismerteti az Országos Intézőbizottság 1956. november 1-jei megalakulásának körülményeit, működését és a Református Megújulási Mozgalom programját, végül kitér a visszarendeződés legfőbb elemeire. Különösen nagy hangsúlyt fektet a kérdéses évekhez vezető időszak bemutatására „a kutatás jelenlegi szintjén”. Döntően a református egyházban lezajlott folyamatokat tárgyalja. Példaértékű azonban, hogy rendre megemlíti az evangélikus vonatkozású hasonlóságokat is. (Például Túróczy Zoltán ügyét, mint az egyházellenes nyílt terror egyik első, leplezetlen esetét, „amely az egész magyar protestantizmust megdöbbentette”.) Az itt megemlített vagy részletesen is elemzett dokumentumok többnyire megtalálhatóak a gyűjteményes részben (pl. Ravasz László 1956 nyári Memoranduma.) Kérdéses azonban, hogy szükséges-e a bevezető tanulmányban hosszasan (vagy egészében!) idézni olyan szöveget, amely a dokumentumok között is teljes terjedelemben megtalálható. (Még akkor is, ha az idézett irat akár „a megelőző évtized egyháztörténetének legfrappánsabb summázata” is.) Ugyancsak furcsa, hogy bizonyos dokumentumokat viszont kizárólag a tanulmányban közöl (pl. dr. Koncz Sándor lelkipásztor egyik 1956. augusztusi feljegyzése), holott annak a dokumentumok sorában lenne a helye.

Rövid beköszöntőjében a szerkesztő tájékoztatja a kedves Olvasót, hogy a következőkben „egy nagy csokorra való dokumentumanyagot talál.” Ezt bizony szó szerint kell értenünk: valóban, mint egy nagy csokor. A dokumentumanyag ugyanis, mondhatni egyáltalán nincs tagolva. (A tartalomjegyzékben egyetlen dőlt betűs sor – *Lelkipásztorok az idő sodrában – reagálások az idő jeleire – 1956 őszén* – mutatja valamiféle részekre bontás szándékát, de a továbbiakban más fejezetcímmel nem találkozunk.) Az alapvető rendezőelv a kronológia, mondván, a kötet „minden egyes darabját tehát a keletkezésük helyén, idején lehet és kell megértenünk.”

Elfogadva ezt az alapvetést (hiszen természetesen minden időben egymásra épül, és az összefüggések ezen az alapon jönnek létre), mégis a kötet használatához szerencsés lett volna egyfajta tematikus rendezés, érthető és jól átlátható tagolás. Legalább a két alcím mentén való felosztás. Ez a kevésbé jártas olvasót is eligazítaná az irattengerben. Mert a kötet vélhetőleg nem csak a szakmának készült. Ugyanezen szempontból nagy szükség lett volna egy személy- és névmutatóra is.

A derekas részt az 1955-1957 közötti időszak válogatott dokumentumai adják. A szerkesztő szándéka szerint hogy „lefedjük a teljes palettát”, bár a gyűjtemény nyilván nem lehet teljes. A református egyháztörténet e szakaszának „alapkészlete” található itt. Iratok, a legkülönbözőbb műfaji gazdagságban: levelek és lemondólevelek, igehirdetések, lelkészi/esperesi jelentés, határozatok, jegyzőkönyvek, feljegyzések, nyilatkozatok, újságcikkek, székfoglaló beszéd, rölapok, tervezetek, irányelvek, körlevelek, előadások, sőt halotti vers. Egy részük békeidőben az egyházi élet hétköznapijainak csak szokványos hivatalos irata lenne, mások csakis forradalomban születhettek. A különleges időkben azonban mindegyik különleges jelentőséget kapott. A műfaji változatosság azt is mutatja, hogy a megújulási folyamat sokszínűen, az egyházi élet számos területén és különböző szintjein ment végbe.

A iratokban megszólalnak a legmeghatározóbb református személyiségek. (Pl. a „kovászemberék” mint Ravasz László, Papp László a memorandumok, levelek által. Péter János, Kiss Roland, Szamosközi István lemondólevelében, Bereczky Albert saját lemondásáról készített üzenetében vagy 1957. december 30-án, kormánykitüntetésének átvétele alkalmából mondott beszédében. Lelkipásztorok vagy a 19 pontot megfogalmazó református teológus ifjúság is.)

Hangot kap ugyanakkor a „másik oldal”. (pl. az ÁEH 1957. márciusi egyházpolitikai értékelése, az 1957/22. sz. tvr. szövege, a MKP KB Titkárságának javaslata a kitüntetendő egyházi személyekre 1957. dec. 20.)

Megtalálhatóak a legfontosabb személyi „ügyek” dokumentumai (pl. Pap László dékáni tisztségének kérdései, Gulyás Lajos levéli lelkipásztor ügye, Bán István lelkész pere).

Összegző a *Reformáció* című lap november 6-10-i 1956/I. száma, amelyet a kötet teljes terjedelmében közöl. (A most megjelent *A katolikus egyház 1956-ban* c. könyv - mintegy „ikerpárja” ennek - készítői ugyanezt a feladatot ügyesebben oldották meg: a hátsó borítón füles tartóban helyezték el az *Új Ember* 1956. november 4-i számának hasonmás példányát, így az egykori újság szinte valóságosan is kézbe vehető.)

Végül csak apróbb megjegyzések: igen különös helyenként az a szerkesztői „kiszólás”, ami bizonyos dokumentumokat bevezet (pl. „A Győr megyei bíróság tárgyalta 13 „elitelt” ügyét, ebből mi Gulyás Lajos levéli református lelkipásztor ügyét emeljük ki.” Így szerepel a tartalomjegyzékben is!) Tartalmilag és logikailag természetesen a kötetbe való, későbbi (nem korabeli) keletkezése miatt mégis „kilóg a sorból” az idézett részlet Ravasz László *Emlékezéseim* c. könyvéből vagy a legutolsó dokumentum, „1989-ben táblát helyeztek el Magócsi István és Herczeg Lajos emlékére a Budapesti Református Teológiai Akadémi falán. Az ünnepségen felolvasott Igét, imát és emlékbeszédet közöljük” címmel és szintén a fent említett kiszólással!

A szerkesztő a dokumentumközlésen túl – hangsúlyozottan – nem mond véleményt: „Igyekezünk a személyes kérdéseket, motivációkat, személyek ilyen vagy olyan „értékelését” mellőzni.” Tanulmánya végén ezt újra megerősíti: „nem mehetünk bele ... az 1955-1956-os folyamatok, megnyilatkozások és az oda vezető út, időszak szereplői cselekedeteinek értékelésébe sem. Természetesen, ezt is el kell végezni.” Pedig az olvasót nem szabadna teljesen magára hagyni az ítéletalkotásban. Az iratok precízen összeállított leltára mellett a szerző álláspontjának közlésére is nagy szükség van. (Talán a bizonytalanság jele az is, hogy a kötet nem kapott a szerkesztő véleményét is tükröző, frappáns valódi címet?)

Vannak könyvek, amelyek létezése önmagában is érték. Ez is ilyen. Minden felemlegetett hiányossága ellenére kirajzolódik belőle a református 1956 sűrű szövete. Méghozzá olyan kettősségben, amely joggal várható el egyházi kiadvány esetében. A később hangoztatott ellenforradalmi vádak ellenében Ravasz László úgy fogalmazott, hogy „a megújulási mozgalom időileg egybeesett a nemzeti forradalommal, de érzelmi egybehangzásokon kívül más kapcsolat nem volt köztük.” A református egyház a forradalom és a szabadságharc idején a saját útját járta. A világi és egyházbeli események párhuzamosságát, egymásnak megfeleltethető menetét az időrendben sorjázó dokumentumok azonban világosan jelzik.

A kötet erősíti az egyházüldözés történelmi emlékezetét. Segít észrevenni a diktatúrabeli közös protestáns nyomorúságot, rámutat a teológiai eltávolodás hasonlóságaira. Nemcsak a református egyházzal szól hát, hanem rólunk és nekünk is. Ajánlom mindenkinek lapozgatásra, olvasásra.

Kertész Eszter

Karácsonyi dal

Ma térdre hull a fényben
sötétség angyala,
mert Mária ölében
felsír Isten fia.

Úgy sír, mint földi gyermek
elhagyva otthonát,
de hordoz égi terhet:
az Úr örök szavát.

Ittész Gábor

Levél az Evangélikus Élet Szerkesztőbizottságának

Ehhez a dokumentumhoz néhány előzetes magyarázó megjegyzést kell fűzni Olvasóink tájékoztatására.¹

Az 1986 tavaszán — tehát éppen húsz esztendeje — nyilvánosságra hozott Testvéri szó-ra eleinte agyonhallgatás, ill. egy ideig merev elutasítás volt az ÁEH és az egyházi vezetőség reagálása. Majd az egyházi vezetőség azt javasolta: üljön össze egy négy-négy főből álló bizottság, hogy megtárgyalja a Testvéri szóban fölvetett kérdéseket. Az egyházi vezetőség dr. Fabiny Tibort, dr. Prőhle Károlyt, Szebik Imrét és Tóth-Szöllös Mihályt, a Testvéri szó közössége pedig dr. Frenkl Róbertet, dr. Gadó Pált, Ittész Gábort és Zászkaliczky Pált delegálta az ún. „nyolcas bizottságba”. A bizottság 1986 második félévében összesen három alkalommal tartott az Evangélikus Teológiai Akadémián — esetenként többórás — ülést. Ezt a megbeszélés-sorozatot követően készítette el Prőhle Károly „Egyházunk Belső Megújulásáért” című írását, amit az Evangélikus Élet a Prőhle Károlyval készített — „ÚJ LÉLEKÉRT - ÚJULT AKARATÉRT” címmel közölt — interjúhoz kapcsolódva jelentetett meg az 1987. január 18-i számban.

Az alábbi levél ezekre az írásokra reagált. Közlésére — ma már így mondhatjuk: — természetesen nem került sor.

A szerkesztő

*

Tisztelt Szerkesztőbizottság!

Az Evangélikus Élet január 18-i számának 3. oldalán megjelent interjúhoz és ennek háttérét képező nyilatkozathoz (Egyházunk Belső Megújulásáért) szeretnék hozzászólni mint az ügyben közvetlenül érintett, „a nyolcadik”. Prőhle főigazgató úr ugyan diszkréten elhallgatta a nevemet, én azonban úgy gondolom, hogy ez az egyébként nem igényelt anonimitás nincs hasznára közös ügyünknek. Egyrészt azért, mert fölösleges találgatásokra ad alkalmat, és így homályban maradnak olyan pontok, amelyek e nélkül világosak lehetnének; másrészt azért, mert ennek révén bizonyos pontatlanságok kerülnek a tájékoztatásba, ami ugyancsak nem kívánatos.

Az interjú rám vonatkozó részéhez csak két rövid megjegyzést szeretnék fűzni. 1/. Azt, hogy miért nem írtam alá a zárónyilatkozatot, Prőhle főigazgató úrnak címzett nov. 18-i levelemben egyértelműen megírtam.² Indokaimat, amelyeket sajnos nem pontosan érzékeltet az interjú, most nem akarom ismételni. 2/. Az említett és a főigazgató úr által kezdeményezett telefonbeszélgetésünk témája — az interjúból sejtethetőtől eltérően — nem az én álláspontom újabb magyarázása volt. Prőhle főigazgató úr igyekezett — mint mondta: saját érdekemben — hosszan és

¹ A témához vö. ifj. Zászkaliczky Pál: Az egyházvezetés szerepe a Testvéri szó egyházunkra gyakorolt hatásának alakulásában in: Keresztyén Igazság Új folyam 70. szám, 35-43. l.

² Vö. ehhez Ittész Gábor: Tények és értelmezések in: Keresztyén Igazság Új folyam 9. szám, különösen a 39-41. l.

nagy nyomatékkal rábeszélni döntésem megváltoztatására. Akkor az volt a benyomásom, hogy számára fontos, hogy a megbeszélések minden résztvevője aláírja szövegjavaslatát. Érthetetlen — a hat aláíróra³ gondolva különösképpen is —, hogy most miért nyilatkozik így: „Egyébként nem tartom lényegesnek, hányan írták alá összefoglaló iratunkat...”.

A személyemet érintő vonatkozásoknál sokkal fontosabbnak tartom azonban közös ügyünk szempontjából az interjúban említett néhány téma pontosítását, illetőleg további tisztázását. A következőkben ezekre szeretnék rátérni.

A második kérdésre adott válasz sajnos nem pontosan tükrözi a megbeszélések kiinduló helyzetét és jellegét, mint ahogy a nyilatkozat szövegének eleje sem. Az természetesen igaz, hogy a főigazgató úr az interjúban vázolt szemléletet képviselte a tárgyalásaink során végig, s az is, hogy mi, akik a Testvéri Szó aláíróinak megbízásából voltunk ott, mi sem két ellenséges tábor képviselőinek tekintettük magunkat és tárgyalópartnereinket. Hiszen ugyanannak a Magyarországi Evangélikus Egyháznak a tagjai vagyunk mind a nyolcan, akiket speciálisan még az is összeköt, hogy megbeszéléseinkkel egyházunk megújulásának ügyéért szeretnénk fáradozni. Ez azonban mit sem változtat azon, aminek mi — a Testvéri szót aláírók képviselői — több ízben hangot is adtunk, hogy mégiscsak két fél, két csoport tárgyalásairól van szó. Magyarán, hogy megbeszéléseink az egyházi vezetőség képviselőinek és a Testvéri szót aláírók képviselőinek a megbeszélései. Ezt egyébként formailag és tartalmilag is tükrözték tárgyalásaink. Hogy pedig ez a helyzetnek nem torzított értelmezése, azt alátámasztja az is, hogy Nagy Gyula püspök úr a megbeszélésekről az IDL-ben így nyilatkozott: „Ein Dialog mit den ‚Kritikern‘ dieser Schrift (*ti. a Testvéri szó - I. G.*) wurde inzwischen schon begonnen...” (IDL, 9/86. 29. lap). Dialógusról pedig csak két fél tárgyalásai, eszmecsereje esetében van értelme beszélni. Ebből a helyzetből azonban semmit sem jelez a záró irat. Lehet persze, hogy valakinek az a véleménye, hogy az ügy szempontjából ez sokadrangú vagy éppen teljesen mellékes kérdés. De az interjú negyedik válasza is azt mutatja, hogy az előbbiekből kifogásolt koncepció szervesen beleilleszkedik a Testvéri szóra vonatkozó kritika és a Testvéri szót jelentéktelennek feltüntetni akaró szándék összefüggésébe. Ezt felismerve már korántsem tűnik lényegtelennek megbeszéléseink jellegének értelmezése.

Vitába kell szállnom azzal a szemlélettel is, amely szerint egyházunk megújulását „teljes egészében egyházunk belügyének tekintjük...”. Az én meggyőződésem szerint sem tartható teológiailag legitimnek, ha egyházi, teológiai kérdésekben a „belföld - külföld” politikai kategóriákat alkalmazzuk, méghozzá meghatározó értelemben. Ha ez az álláspont helyes lenne, akkor nem szólhatott volna bele pl. az LVSZ budapesti nagygyűlése két dél-afrikai egyház belügyeibe. Tudomásom szerint Pröhle professzor út mint delegátus akkor megszavazta a két afrikai egyház tagságát felfüggesztő határozatot.⁴ S most mégis az a véleménye: „Elhárítjuk kívülről, külföldi és külföldre került testvéreink beleszólását vagy belekérdezését vitás belső ügyeinkbe.” Mások „belügyeibe” tehát bele lehet szólni, csak a miénkbe nem. Sőt még „belekérdezni” sem szabad! Vajon nincs-e igaza azoknak, akik elmarasztalják azt a gyakorlatot, amely csak az anyagi gondokat osztja meg a „külföldi”

³ Ti. a rajta kívüli hat aláíróra gondolva.

⁴ Ezt nem jól tudtam. Pröhle nem volt szavazati joggal rendelkező delegátus. (I. G.)

testvérekkel, és csak azokban vár segítséget tőlük?! Nem mi magunk tesszük-e így formálissá és felszínessé az evangélikus egyházak világközösségét? És akkor hol van az egymás hitéért és életéért érzett testvéri felelősségünk?!

Az interjúban a diakóniai teológiával kapcsolatban írottakat sajnós szintén nem lehet szó nélkül hagyni. Véleményem szerint a Testvéri szóban indokoltan gyakoroltunk kritikát a diakóniai teológián, amelyről az elmúlt évtizedekben hivatalosan mindig úgy volt szó, hogy ez egyházunknak „a” teológiája. És senkinek sem lehetett kétsége afelől, hogy „a” diakóniai teológiával kapcsolatban „változatokra” gondolni főbenjáró bűn. Ha feltételezzük is, hogy szakszerűtlen „a” diakóniai teológiáról beszélni, akkor sem felejthetjük el, hogy ezt a szakszerűtlenséget maguk a diakóniai teológia fő képviselői sugallták. Mert az igazsághoz ez is hozzátartozik. S mindezt nem feledtetheti el, hogy az utóbbi másfél-két évben kétségtelenül felismerhetők a diakóniai teológia újfajta értelmezésének a jelei. Ehhez meg kell jegyezni azonban még azt is, hogy ezt a problematikát a záró irat szövege homályban hagyja. Ugyanakkor „elvi” alapnak tekinti pl. „egyházunk ... tanításait” (ilyen általánosan!), amelyek között első helyen nyilván a diakóniai teológiára kell gondolni, éppen az elmúlt évtizedekben sokszor hallott hivatalos megnyilatkozások alapján.

Azt már csak egészen röviden szeretném megjegyezni, hogy a „közlési lavináztól” való félelem semmiképpen sem tekinthető komoly érvek a Testvéri szó publikálása ellen. A záró nyilatkozat és az interjú közlése pedig — véleményem szerint — egyenesen szükségessé teszi, hogy az Evangélikus Élet legalább most utólag teljes terjedelmében közölje a Testvéri szó szövegét. A reménység szerint a hetilapunk hasábjain is meginduló eszmecsere csak így tudna igazán szakszerű és hitteles lenni.

Bízom abban, hogy levelem legalább egy keveset segíthetett abban, hogy valamivel tisztábbra legyen a kép és világosabb a látás a nyilatkozattal és az interjúban foglaltakkal kapcsolatban, s ezzel — ha közvetve is — közös ügyünket, egyházunk megújulását szolgálhattam.

Hittestvéri köszöntéssel, tisztelettel:

Győr, 1987. január 23.

Ittész Gábor (s.k.)
lelkész

U. i.: Kérem, hogy leveletem — mint hozzászólást az említett írásokhoz — közölni szíveskedjenek.

***

Zusammenfassung

Mit der Meditation von Lajos Ordass aufgrund Fil 3,12 beginnt unsere Winterfolge, im weiteren lesen wir die im Kussuth Rundfunk gesprochenen Sonntagsgedanken von János Ittész.

Unsere Studienspalte enthält die Bibelstudie von Zoltán Isó. Danach folgt die Fortsetzung des Vortrages von Réka Kiss (Einige Beiträge zur Gestaltung der protestantischen Kirchenpolitik des Parteistaates). Der Artikel von Dorottya Isó beschäftigt sich mit dem Thema der christlichen Erziehung in der evangelischen Familie.

Die Schriften von Lóránd Boleratzky gedenken des Standhaltens einer Nograder Kirchengemeinde und deren Pfarrer sowie des reformierten Kirchenjuristen István Novák.

Über die Umgestaltung der Organisation unserer Kirche berichtet das Schreiben von András Muntag. Hernach bringen wir Teile aus dem Bericht über die Auslandsreise von Lajos Ordass in 1947 (Unter Brüdern).

Gábor Ittész macht uns mit der Luther-Monographie von Eric W. Gritsch bekannt. Katalin Mirák behandelt die Dokumentensammlung der Ereignisse 1956-57 in der Reformierten Kirche.

In 1986 wurden Verhandlungen zwischen den Unterzeichnern der Reformschrift Brüderliches Wort und den Repräsentanten der Kirchenleitung geführt. Zu dem in der Zeitung Evangélikus Élet bezüglich dieser Verhandlungen erschienen Artikel fügt Gábor Ittész' Brief kritische Bemerkungen hiezu, die in unserer Dokumentenspalte zu lesen sind.

Die Gedichte von Eszter Kertész bereichern unsere Winterfolge.

Summary

Our winter issue opens with a meditation from Lajos Ordass on the basis of Phil. 3, 12. This is followed by the Sunday thoughts of János Ittész which could be heard in the radio on channel Kossuth.

In our Studies column we bring the Bible study of Zoltán Isó. The lecture of Réka Kiss continues (Contributions to Protestant Church Politics). The article of Dorottya Isó is about the Christian rearing in the Lutheran families.

In the writings of Lóránd Boleratzky the late pastor of a congregation in Nógrád and the reformed church lawyer, István Novák are remembered.

András Muntag writes about the changes in the structure of our church. This is followed by selections from an account of Lajos Ordass about his trip in 1947 abroad (Among Brothers).

We bring two reviews: Gábor Ittész writes about the Luther monograph of Eric W. Gritsch, and Katalin Mirák writes about the documentary collection discussing the events in the Reformed Church during the 1956-57 era.

In 1986 negotiations were made between the signers of the reform-document "Testvéri Szó" and the representatives of the church leadership. The letter of Gábor Ittész offers critical comments to the article in the official newspaper Evangélikus Élet which reported the negotiations. His letter can be read in the Documentaries column.

Our winter issue is enriched by poems from Eszter Kertész.

E SZÁMUNK SZERZŐI

<i>Dr. Boleratzky Lóránd</i> ny. ügyvéd, egyet. magántanár	Budapest
<i>Isó Dorottya</i> lelkész	Veszprém
<i>Isó Zoltán</i> lelkész	Veszprém
<i>Ittész Gábor</i> ny. lelkész	Győr
<i>Ittész János</i> püspök	Győr
<i>Kiss Réka</i> történész	Budapest
<i>Mirák Katalin</i> történész	Budapest
<i>Muntag András</i> mérnök, zsinati gazda	Budapest
+ <i>D. Ordass Lajos</i> püspök	Budapest

***

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

<i>Ordass L.:</i> Nem tudok imádkozni	700,-
<i>Ordass L.:</i> A keresztfá tövében, Nagyheti áhítatok	300,-
<i>Ordass L.:</i> Vádirat, Korrajz	50,-
<i>Ordass L.:</i> Jó hír a szenvedőknek, Prédikációk	700,-
<i>Ordass L.:</i> Akikkel az Úton találkoztam	500,-
<i>Ordass L.:</i> Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
<i>Giertz Bo-Ordass:</i> Hitből élünk	600,-
<i>Ordass-Lyngar:</i> A fáklya, Ifjúsági áhítatoskönyv	450,-
<i>Terray L.:</i> Nem tehetett mást, Ordass Lajos életútja	250,-
<i>Scholz L.:</i> Tisztítsd meg szívedet	250,-
<i>Scholz L.:</i> Két sugárzó igazgyöngy, Írásmagyarázat	300,-
<i>Scholz L.:</i> Elveszett és megtaláltatott	150,-
<i>Sólyom J.:</i> Hiszem-tudom, Bevezetés az egyház tanításába	400,-
<i>Boleratzky L.:</i> Aki mindvégig állhatatos maradt	600,-
<i>Virág Jenő:</i> Dr. Luther Márton önmagáról	850,-
<i>Luther M.:</i> 14 vigasztaló kép	250,-
<i>Botta I.:</i> Dévai Mátyás, a magyar Luther	200,-
<i>Vajta V.:</i> Hit és élet összecsengése	50,-
<i>Jung E.:</i> Hogyan vezesse a vasárnapi iskolát?	450,-
<i>Marótfly J.:</i> Szegények szíve, Novellák	700,-
<i>Kendeh-Newman:</i> Jöjj Jézushoz! Evangelizáló füzet	150,-
<i>Rözse L.:</i> A halál árnyékának völgyében	500,-
<i>Boleratzky L.:</i> A miskolci evangélikus jogakadémia	50,-
<i>Boleratzky L.:</i> A miskolci jogakadémia tanárai	200,-
<i>Boleratzky L.:</i> Evangélikus egyházjog I.+II. r.	1.700,-
<i>Kaj Munk:</i> Három dráma	600,-
<i>Böröcz S.:</i> Kiáltás a mélyből	1.400,-
<i>Ittész J.:</i> Az evangélium hullámhosszán, Vasárnap reggeli meditációk	500,-

A Keresztyén Igazság évi előfizetési díja 1.200,- Ft.

Külföldre 10€. Egy szám ára 300,- Ft.

Folyóiratunk és kiadványaink megrendelhetők:

Ordass Lajos Baráti Kör

1114 Budapest, Bocskai út 10.

Postacím: 2151 Fót, Ibolyás u. 3/A.

